

Fiatal felnőttek háztartási élelmiszerfogyasztási és -pazarlási szokásai mögött meghúzódó tényezők

Magyar és holland nemzetiségű 18-30 éves hallgatók
közötti demográfiai, pszichológiai, kulturális és
normákkal összefüggő különbségek vizsgálata Q-
módszerrel.

Szerző:
Kuna Bernadett Sára
kereskedelem és marketing
BsC

Konzulens:
Dr. Ásványi Katalin
egyetemi docens

Budapest, 2024.

Tartalom

1. Bevezető	2
2.1. A globális felmelegedés és okozói	4
2.2. Az élelmiszerpazarlás mögött meghúzódó tényezők.....	4
2.2.1. Élelmiszer-vesztés, élelmiszer-hulladék és élelmiszerpazarlás..	4
2.2.2. Az élelmiszerpazarlás mértéke	5
2.2.3. Az élelmiszerpazarlás okozói	6
Demográfiai faktork.....	6
Pszichológiai faktork	8
Normák	9
Szituációs faktork.....	10
3. A pazarlás okai a döntési folyamatra kivetítve	11
3.1. Problémafelismerés	11
3.2. Információkeresés és értékelés	11
3.3. Döntés	12
3.4. Döntés utáni magatartás.....	13
4. Kutatás célja, feltett kérdések	15
5. Módszertan	16
6. Eredmények	18
6.1. Magyar kitöltők áttekintése	18
6.1.1. Faktork bemutatása	18
6.1.2. Faktork közti egyezések	22
6.1.3. Faktork közti különbségek	23
6.2. Holland kitöltők áttekintése	24
6.2.1. Faktork bemutatása	24
6.2.2. Faktork közti egyezések	28
6.2.3. Faktork közti különbségek	28
6.3. Együttes minta bemutatása	30
6.3.1. Faktork bemutatása	30
6.3.2. Faktork közti egyezések és különbségek.....	35
6.4. Magyar és holland faktork közti párhuzamok.....	36
7. Következtetések	39
8. Javaslatétel	46
9. Összegzés	48
9.1. Jövőbeli kutatási irányok	48
9.2. A kutatás korlátai	49
10. Irodalomjegyzék	50
11. Mellékletek	54

1. Bevezető

A globális felmelegedés egy világszerte elismert, fontos esemény, mellyel az emberek összessége jelenleg is harcol (Golmakani, 2022). Rengeteg előrehaladás történt nemzeti és nemzetközi szinten is, például a hulladékgazdálkodásban (Pál, 2016; Ayilara et al., 2020). Azonban az egyén szintjén készen állunk-e adaptálódni az új körülményekhez? Az ételmisszerpazarlás egy olyan, a globális felmelegedéshez hozzájáruló tevékenység, amelynek több, mint 60%-át a háztartások felelőtlen fogyasztása teszi ki (Amicarelli et al., 2021). Mennyiben járulnak ehhez hozzá a mai fiatal felnőttek, akiket a globális felmelegedés potenciális következményei a leginkább fenyegetnek? És mennyiben különbözik Magyarországtól az Hollandia, az Európai Unión belüli olyan ország, akikre közvetlenül hat a globális felmelegedés gyanánti tengerszint-emelkedés (Haasnoot et al., 2020)?

Ez a dolgozat arra keresi a választ, hogy a magyar és holland hallgatók ételmisszerfogyasztással, és legfőképpen -pazarlással kapcsolatos érzéseire, attitűdjeire és percepcióira milyen belső és külső tényezők hatnak, valamint a hallgatók a saját percepciójuk alapján mennyi és milyen minőségű információkkal rendelkeznek, és ez alapján mennyire tudatos a viselkedésük. A két ország összehasonlítása során erősebben feltűnnek a magyar hallgatók sajátosságai, mint a csak egy országon végzett elemzésnél. A dolgozat részletesen taglalja a pszichológiai tényezőkön belül legfőképpen a fogyasztói tudatosságot, az elméleti anyagban a fogyasztók tényleges és vélt tudatossága közti különbséget (Szűcs, 2019), és az elemzésben a vélt tudatosság megmutatkozásait; majd a fogyasztók ételmisszerpazarlással kapcsolatos ismereteinek mélységét; ezután pedig az érzelmeket, legfőképpen a fogyasztók saját ételmisszerpazarlásával kapcsolatos bűntudatát, de az ételmisszerpazarlás fenntarthatósági vonatkozásában vallott véleményeik is teret kapnak. Jelen dolgozat a fogyasztókra az etikai (saját, belső) és társas (külső) normák hatását is vizsgálja, különösen a saját háztartást, amely inkább az etikai normákra hat, és a saját nemzetiségi kultúrát, amely pedig inkább a társas normákhoz tartozik (Kormos, 2018). A szituációs tényezők is helyet kapnak, amelyek azonban kifejezetten földrajzi jellegűek, ugyanis összefüggés vélhető felfedezni az urbanizáció mértéke és az adott helység tisztasága között, a helység tisztasága pedig hat a helyi lakosok ételmisszerfogyasztási és -pazarlási szokásaira (Principato et al., 2021).

A kutatás olyan szempontból releváns, hogy ezen a területen még konkrétan magyar és holland kitöltők összehasonlítása nem történt, valamint ez az első, Q-módszerrel végzett kutatás az élelmiszerfogyasztás és -pazarlás témájában. A dolgozat 9.1. fejezetében javaslat készült jövőbeli kutatások lebonyolítására, amelyhez ez a dolgozat módszertanilag és megvalósításként is megfelelő alapot biztosít, ugyanis nemcsak szemlélteti a Q-módszeres elemzés adatait, hanem jövőbeli felhasználásra strukturálja, és a szövegek közötti ábrák egyszerűen befogadhatóvá teszik egyes véleménycsoportok lényeges jellemzőit.

A dolgozat először elmagyarázza az összefüggést a globális felmelegedés és az élelmiszerpazarlás között, majd bővebben kifejti az élelmiszerpazarlás demográfiai, pszichológiai, normai és szituációs okait, ezután keresztülmegy a fogyasztói döntés folyamatán; a problémafelismerés szakaszában részletezi a bevásárlás és étkezés megtervezését, az információkeresés és értékelés szakaszát egyben kezeli, érzékelteti a fogyasztókat érő külső tényezőket (pl. időigény, termékjellemzők), a döntés során a túlvásárlás okait szemlélteti, majd a döntés utáni magatartást szétosztja: az élelmiszerek tárolási módjára, a főzési képességekre, az étkezés során az étel megfelelő adagolására, valamint az ételmaradékok kezelésére, azok eldobásának módjára és okaira. A kutatási kérdés bővebben is bemutatásra kerül, majd bemutatásra kerül a Q-módszer; a dolgozat Stephenson (1935, idézi: Bashatah, 2016) meghatározása alapján definiálja, majd szemlélteti a használati területeit, taglalja a módszer előnyeit és hátrányait, valamint leírja részletesen a lépéseit. A dolgozatban szereplő elemzés az erre a módszerre specifikusan kifejlesztett, PQMethod nevű szoftverrel készült. A szoftver segítségével a magyar hallgatók és a holland hallgatók külön-külön és egyben kezelt mintában csoportokba, ún. faktorokba rendeződnek az alapján, hogy a válaszaik mennyire hasonlítanak egymásra, és jelen dolgozat ezek a csoportok leginkább jellemző tulajdonságait részletezi, majd a csoportokat ezek mentén összehasonlítja. Az együttes minta megmutatja, a magyar és a holland csoportok mennyire homogének, majd a magyar és a holland faktorok között összefüggések és különbségek kerülnek levonásra. Végül, a dolgozat az ezen kutatást (a Q-módszeres kitöltéseket és mélyinterjúkat) a korábbi kutatásokkal összehasonlítja, az összegzés folyamán a kutatási kérdést megválaszolja, és megfogalmaz jövőbeli kutatási irányokat, amelyekhez ez a kutatás megfelelő alapot biztosít. A dolgozat a korlátok szemléltetésével fejeződik be, amelyek kifejezetten a Q-módszer ritka használatából erednek.

2. A globális felmelegedés és okozói

A globális felmelegedés az ipari forradalom során, az iparosodáskor kezdődött, és a napjainkban világszerte jelentős probléma. Egy 2010-ben készített kutatás szerint a 19. század óta a Föld felszíni átlaghőmérséklete 0,8°C-kal nőtt, és ezt túlnyomó mértékben az emberi tevékenységek során felszabaduló üvegházhatású gázok okozzák (Ring et al., 2012). A Föld levegőjét és élővilágát leginkább romboló tevékenységek a kőolaj és földgáz termelése, kiégetése és a benzinnel vagy dízzel működő autók és tömegközlekedési eszközök használata, amik közvetlenül juttatnak káros üvegházhatású gázokat a levegőbe; valamint az erdők irtása, amely következtében az aránylag nagy mennyiségű szén-dioxidot az erdők jóval kisebb mértékben tudják kiszűrni, és átalakítani oxigénné, mint arra igény lenne (Takács, 2015). Egy másik jelentős szén-dioxidot és egyéb káros gázokat termelő tevékenység a mindennemű (pl.: ipari és háztartásokban keletkező) hulladék nem megfelelő tárolása és/vagy feldolgozása, ebből kiemelendő az élelmiszer-hulladék nem megfelelő kezelése, amely a globális szén-dioxid-kibocsátás 8%-át teszi ki, valamint a mezőgazdasági tevékenységre használt földeken megtermelt élelmiszer 30%-a az ellátási lánc későbbi szakaszán hulladékká válik, nem kerül fogyasztásra (Principato et al., 2021).

2.1. Az élelmiszerpazarlás mögött meghúzódó tényezők

2.1.1. Élelmiszer-veszteség, élelmiszer-hulladék és élelmiszerpazarlás

Mielőtt elkezdjük elemezni az európai háztartások élelmiszerkezelési szokásait, tisztáznom kell néhány alapfogalmat, amelyeket a továbbiakban használni fogok.

Bár az élelmiszer helytelen, hulladékot termelő kezeléséről és fogyasztásáról sok szakirat megnyilvánul, sem angol, sem magyar nyelven nem jöttek létre olyan általánosan megfogalmazott definíciók, amelyekkel a szakértők globálisan egyetértenek (Hendzsel, 2018). Elterjedtebb kifejezések angol nyelven a “food loss” és a “food waste” (Teigiserova et al., 2020), amelyeket jelen dolgozatomban élelmiszer-veszteségnek (Priefer et al., 2013) és élelmiszer-pazarlásnak (Karakasné, 2017) feleltetek meg.

Elsősorban a témába belemélyülés érdekében érdemes tisztázni az élelmiszer-veszteség, élelmiszer-hulladék és élelmiszerpazarlás közti különbségeket, ugyanis ez a dolgozat kifejezetten az élelmiszerpazarlás témájával foglalkozik. A dolgozatomban az alábbi definíciókat használom:

Az élelmiszer-veszteség az az élelmiszer-mennyiség, amelyet emberi fogyasztásra termeltek meg, ám különböző okok miatt kikerült az ellátási láncból.

Az élelmiszerhulladék az élelmiszer-veszteségen belüli kategória, amely azt az élelmiszer-mennyiséget jelenti, amely még ugyan fogyasztásra alkalmas lenne, de emberi beavatkozás vagy annak elmaradása miatt hulladékká válik (Priefer et al., 2013).

Az élelmiszerpazarlás az élelmiszer-veszteségnek csak az a része, amit kidobnak, bár még alkalmas lenne emberi vagy állati fogyasztásra (Karakasné, 2017, p. 236.).

Dolgozatomban a fent megnevezett kifejezéseket az alábbi módon fogom értelmezni:
Élelmiszer-veszteség: az az élelmiszer, amely a vevőhöz jutás előtt fogyaszthatatlannak ítélt állapotba került (pl.: rossz csomagolás, óvatlan szállítás esetén).

Élelmiszer-pazarlás: az az élelmiszer, amelyet a fogyasztó már megvásárolt, és nem fogyasztott el (pl.: megvásárolt termékek szavatossági idejének lejártja miatti eldobás).

Élelmiszer-hulladék: az élelmiszer-veszteség és -pazarlás együttes megemlítésére fogom használni ezt a kifejezést.

2.2.2. Az élelmiszerpazarlás mértéke

Jelenleg fontos az élelmiszer-pazarlásról és a megfelelő élelmiszer-mennyiség beszerzésének fontosságával foglalkoznunk, mivel a pazarlás hagyatékaként keletkezett hulladék már több, mint egy évtizede jelentős környezetvédelmi és társadalmi problémát jelent az egész világ számára. Egy 2011-es kutatás szakszerű becslése szerint világszerte 1,3 milliárd tonna élelmiszer-hulladék keletkezik, amely a globális élelmiszergyártás kb. 13,8%-át teszi ki. A becslés közelinek bizonyult, mivel a United Nations 2020-as publikációja szerint több, mint 931 millió tonna élelmiszer kerül ki az ellátási láncból, amelynek 61%-át a háztartási szinten történő élelmiszerpazarlás teszi ki (Amicarelli et al., 2021). Ebből az Európai Parlament 2012-es becslései szerint az Európai Unión belül 88 millió tonna élelmiszerpazarlás jellemző évente, azaz egy átlagos Európai Unió tagállam egy év alatt 173 kg élelmiszert nem

fogyaszt el (European Parliament News, 2017). Amennyiben Hollandia és Magyarország konkrét helyzetét nézzük, Hollandiában egy fő egy év alatt 541 kg élelmiszert pazarol el, míg Magyarországon ez az érték csak 175kg/fő, amely a holland ételpazarlás harmada (European Parliament News, 2017). Azonban a BIOIS 2011-es adatai egészen mást mutatnak, ez a kutatás szerint Hollandiában évente 113kg/fő, és Magyarországon 39kg/fő az éves élelmiszerpazarlás mértéke. Azonban sem az Európai Parlament, sem Szabó-Bódi és munkatársai nem értenek egyet a BIOIS kutatási eredményeivel, ők 2019-ben 68kg/fő éves pazarlást találtak reálisnak (Szűcs, 2019). Hollandiáról is kétértelmű adatok állnak rendelkezésre; a háztartásokból 2010-ben 66,7kg/fő éves élelmiszer-pazarlást mértek (FUSIONS EU, 2016), amely azóta változhatott. Bár az egyes országokra vonatkozó adatok nem egyeznek, és kevés friss adattal rendelkezünk, több kutatás is egyetért azzal, hogy a háztartások jelentik a világszerte élelmiszer-pazarlásnak több, mint felét. Továbbá, az élelmiszerpazarlás az üvegházhatású gázokból is többletet termel, a GWP (Global Warming Potential) alapján Európában 186Mt szén-dioxid keletkezik évente az élelmiszerpazarlás következtében, amely az összes keletkezett élelmiszer-hulladék 15-16%-a (Scherhauser et al., 2018).

2.2.3. Az élelmiszerpazarlás okozói

Az élelmiszer nem megfelelő felhasználásának a háztartásokban több oka is lehet, egy világszerte elvégzett kutatás azonban 4 fő tényezőt határozott meg: a pszichológiai faktorokat, normákat, szituációs faktorokat és a demográfiai faktorokat (Principato et al., 2021).

Demográfiai faktorok

Ez a kategória tartalmaz minden olyan adatot, amely számtanilag mérhető, vagy jól kategorizálható. Ide tartozik a nem, életkor, iskolai végzettség, háztartás összetétele és a jövedelem. A faktorok egyszerűbb mérésére a kutatók gyakran használják az ESOMAR-mutatót, amely 3 demográfiai jellemző (háztartás fő keresőjének jelenlegi foglalkozása, legmagasabb iskolai végzettsége, valamint háztartásának vagyoni helyzete) alapján 5 osztályba (A, B, C, D és E) sorolja a háztartás fő keresőjét (Agárdi, 2017). Bizonyos kutatások összefüggést véltek felfedezni a kor és a pazarlás között, azonban nagyon változatos eredmények jöttek ki: néhány kutatás úgy véli, hogy a

fiatalabbak többet pazarolnak, mint az idősebbek (Principato et al., 2021), mivel a fiatalabbak a vásárlási folyamatot társasági tevékenységként élik meg, és próbálják minél élvezetesebbé tenni, míg az idősebb korosztályok a vásárlást szükséges tevékenységként élik meg (Hebrok - Boks, 2017), de a legtöbb kutatás nem talált tényleges korrelációt a pazarlás és a kor között (Schanes et al., 2018; Hebrok - Boks, 2017). A kutatások egyetlen dologban egyeztek: a 65+ éves korosztály a többi korosztályhoz képest kevesebb élelmiszert pazarol (Schanes et al., 2018). Ennek az a vélt oka, hogy ez a réteg keresztül haladt olyan időszakokon, amikor ők ínségben éltek, míg a többi korosztály csak a jólétet ismeri (Hebrok - Boks, 2017). A nemek közötti megoszlás szintén vegyes eredményeket produkált, emiatt nem vélték felfedezni korrelációt (Principato et al., 2021; Schanes et al., 2018), azonban a nők egyenjogúságára irányuló folyamatok, különösen a nők foglalkoztatottságának növekedése emelte az élelmiszer-pazarlás mértékét, ugyanis azok a háztartások, ahol mindkét szülő aktív kereső, kevesebb idő jut az élelmiszer-vásárlás megtervezésére és a bevásárlásra, a vásárlást ritkábban, hetente egyszer intézik, és ekkor hajlamossá válnak olyan élelmiszerek vásárlására, amelyek végül nem kerülnek fogyasztásra (Priefer et al., 2013). Az iskolai végzettség vizsgálata során azt fedezték fel, hogy a magasabb végzettségű, ezáltal magasabb bevétellel rendelkező háztartásokban nagyobb a háztartásra jutó élelmiszer-pazarlás, mint az alacsonyabb végzettségűeknél (Principato et al., 2021; Priefer et al., 2013; Schanes et al., 2018; Stancu et al., 2016), azonban voltak kutatások, amelyek a háztartások között hasonló mértékű pazarlást tanúsítottak. Ezt azzal támasztották alá, hogy a magas bevétellel rendelkező háztartások amiatt vásárolnak pazarlóan, mert azt pénzügyileg megengedhetik maguknak, azonban a kevesebb bevétellel rendelkező háztartásokban is túl sok élelmiszert vásárolnak, ugyanis az élelmiszer-bőség számukra egy, a gazdagsághoz köthető státuszszimbólum (Hebrok - Boks, 2017). Ebből látható, hogy a háztartások pazarlási szokásai kimenetel alapján hasonlóak, de nagy mértékben különböző okok húzódnak meg a magatartásuk mögött. Globális kutatások százai vizsgálták még a háztartások összetételét, és mindannyian egyértelműen alátámasztották, hogy bár a gyermekes háztartásokban nagyobb az élelmiszer-pazarlás mértéke, az egy- és kétszemélyes háztartásokban magasabb az egy főre jutó pazarlás (Stancu et al., 2016). Ez amiatt van, mert a nagyobb háztartásokban a bevásárlást rutinszerűen végző családtag nem tud tervezni a gyermekek kiszámíthatatlan étkezési szokásaival; a gyermekek nem mindig ugyanazt

a mennyiséget fogyasztják el, és az ízlésvilágukat az élelmiszert vásárló családtag nem minden esetben ismeri jól (Priefer et al., 2013; Schanes et al., 2018).

Pszichológiai faktorok

Ezen kategóriába tartoznak mindazon érzések, percepciók (érzékelés, észlelés), tapasztalatok és szokások, amellyel az egyén rendelkezik az élelmiszer-pazarlással kapcsolatban. Itt fontos észben tartani, hogy az egyén véleményét nagyban befolyásolja a fogyasztói tudatosság, amely azt jelenti, hogy a fogyasztó mennyire van tisztában a saját fogyasztásával, és az informáltság, amely a témával kapcsolatos általános tudás mértékét jelenti, ugyanis a pazarlás hátrányaival nem tisztában lévő fogyasztó nem tud aktívan részt venni olyan tevékenységekben, amelyekkel csökkentené azt (Principato et al., 2021). A fogyasztói tudatosság fogalmánál tisztáznunk kell a vélt és a valódi tudatosság közti különbségeket. A vélt tudatosság azt jelenti, hogy a fogyasztó saját magának milyen magatartást tulajdonít, míg a valódi tudatosság a statisztikailag, számokkal alátámasztható, tényleges magatartás. Szűcs (2019) Magyarországon végzett kutatásából az derült ki, hogy míg a vélt, ideális tudatosság mértéke igen magas, a valóságban a megkérdezettek mindössze 10-20%-a volt ténylegesen tudatában a saját fogyasztási magatartásának. A kutatás azt állítja, hogy a vélt és valódi fogyasztói tudatosság közti különbség abból adódik, hogy az emberek szeretnek álmodozni a tudatosságról, és igyekeznek saját magukat is jobb színben feltüntetni mások és saját maguk előtt (Szűcs, 2019). Globális kutatások azt támasztják alá, hogy a fogyasztóknak minél több, az élelmiszer-pazarlással kapcsolatos ismeretük van, annál hajlamosabbak lesznek ennek csökkentésére (Principato et al., 2021). Azok a fogyasztók, akiknél hiányoztak a témával kapcsolatos ismeretek, nem realizáltak kapcsolatot a szén-dioxid-kibocsátás és az élelmiszer-pazarlás között, emiatt a pazarlás csökkentésére irányuló hajlam hiányzott belőlük (Schanes et al., 2018). Továbbá, az élelmiszerek széleskörű választéka, ipari mennyisége és olcsó ára következtében a fogyasztók alábecsülik az élelmiszer értékét, Hebrok és Boks (2017) kutatásai alapján az Európai Unióban a fogyasztók a vásárolt élelmiszer 53%-át nem fogyasztják el. Bizonyított tény, hogy a fogyasztók minél nagyobb értékűnek észlelnek egy terméket (pl. magasabb ár, limitált mennyiség, nehéz beszerzés), annál nagyobb büntudatot éreznek a termék elpazarlásával kapcsolatban, azonban a nyugati országokat általánosságban jólét jellemzi, emiatt az érzékelt érték növelése nem valósítható meg (Hebrok - Boks, 2017). A fogyasztók

nincsenek tudatában a tényleges pazarlásuknak. Ezt nagyrészt a tervezés hiánya okozza, de az újrahasznosítás, a komposztálás és a maradékok háziállatokkal megetetése is nagymértékben hozzájárul, ugyanis az így megsemmisített maradékot a fogyasztók nem vélik pazarlásnak, és ezáltal a viselkedésüket jobbnak érzik, mint az valójában (Schanes et al., 2018). A fogyasztók az ételmaradék-pazarlást alapvetően illetlen és helytelen viselkedésként tekintik, a fogalom sok esetben undort, utálatot, frusztrációt, kényelmetlenséget, idegességet és bűntudatot váltott ki belőlük (Stancu et al., 2016). Azonban ezek az érzések mögött többnyire pénzügyi megfontolások húzódnak; a pénzkidobás és az időpazarlás fontosabb motiváló tényezőnek bizonyult, mint a környezetvédelem (Schanes et al., 2018), ugyanis a globális felmelegedésről rendelkezésre álló rengeteg információ kifárasztotta, kiégette a fogyasztókat (Hebrok - Boks, 2017).

Normák

Stancu et al. (2016) kutatása azt igazolta, hogy az társas kapcsolatok megváltoztathatják az emberek szándékát, és bizonyos esetekben a viselkedését is, emiatt fontos figyelembe venni a normákat a vizsgálat során. Ez a kategória két részre osztható - a társas és az etikai normákra. A társas normák egy adott csoport (pl. kultúra, ország, tájegység) bevett szokásait, értékeit képviselik, míg az etikai normák azt állítják, hogy egy adott személy rendelkezik egy etikai mércével, amely az értelmes cselekvést, a jó cselekedetre készséget és a helyes lelkiismeretet tartalmazza (Kormos, 2018). Azaz a társas normák az egyénre kívülről, míg az etikai normák belülről helyeznek nyomást. Kutatások azt igazolták, hogy bár a társas normák a pazarlás csökkentésére irányuló szándékot növelik, a cselekvésre nem garantált, hogy hatnak. A viselkedést közvetlenül az etikai normák befolyásolják, egy olyan háztartásban, ahol a háztartásban élő személyek erős, a pazarlást ellenző normákkal rendelkeznek, a tényleges pazarlás mértéke is kevesebb, mint az ilyen jellegű normákkal nem rendelkező háztartásokban (Schanes et al., 2018). Azonban Janssens et al. (2019) hollandokon végzett kutatása felhívja arra a figyelmet, hogy az ételmaradék-pazarlást csökkenteni akaró szándékú emberek gyakran alacsonyabb mértékű pazarlást vallottak be a ténylegesnél, emiatt a kutatások nem tudják ennek a hatását tökéletesen feltérképezni.

Szituációs faktorok

Ebbe a kategóriába tartoznak az urbanizáció szintje és az egyén által érzékelt hulladék-mennyiség (Principato et al., 2021). Kutatások azt állítják, hogy a városban lakók szokásai nagymértékben eltérnek a vidéki területen lakók szokásaitól, olyan területeken, ahol nagyobb az urbanizáció mértéke, a pazarlás mértéke is nagyobb, a városi hulladéklerakó telepeken az élelmiszer-hulladék aránya nagyobb, mint a vidékieken (Priefer et al., 2013; Schanes et al., 2018). Továbbá, minél kevesebb az érzékelt hulladék-mennyiség, azaz az egy adott területen élők minél tisztábbnak érzékelik azt, annál nagyobb a hajlandóság az élelmiszer-pazarlás csökkentésére (Principato et al., 2021). Stancu et al. (2016) azt állítja, hogy a normák alapozzák meg a háztartásokon belül kialakuló rutinokat, amelyek az élelmiszerpazarlást bevett szokássá alakíthatják.

3. A pazarlás okai a döntési folyamatra kivetítve

Az élelmiszer-pazarlás okait eddig összesítve vizsgáltuk, azonban a vásárlási és fogyasztási folyamat során a pazarlás okai egyenletesen oszlanak el. Ez a fejezet a pazarlás a vásárlás és a fogyasztás különböző szakaszain fellépő okait a vásárlási döntési folyamat modelljén keresztül mutatja be, amelynek elemei: problémafelismerés (szükséglet megjelenése vagy előre tervezés), információkeresés (saját tudás és külső források alapján), értékelés (fontossági szempontok meghatározása, rangsorolása), döntés (termék kiválasztása) és döntés utáni magatartás (fogyasztás, eldobás) (Törőcsik, 2016).

3.1. Problémafelismerés

A problémafelismerés szakasza a szükséglet megjelenésével kezdődik, amely itt az éhség, vagy annak későbbi elkerülésére irányuló előre tervezés. Annak ellenére, hogy a háztartás készletének ellenőrzése és az étkezések megtervezése fontos feladat, kutatások azt mutatták ki, hogy a háztartásokban a készletezés és a bevásárlólista összeállítása gyakran megtörténik, de az étkezéseiket általánosságban ritkán tervezik meg előre (Principato et al., 2021; Priefer et al., 2013; Janssens et al., 2019). Alapesetben a tervező háztartások kevesebb élelmiszer-pazarlásúak, mint a vásárlást improvizálóak, azonban amennyiben a tervezés során tudatosan vásárolnak nagyobb mennyiséget, mint amennyit ténylegesen elfogyasztanak, annak érdekében, hogy később nagyobb választék álljon rendelkezésükre, és rugalmasabban alakíthassák étrendjüket, az élelmiszer-pazarlás mértéke nő, ugyanis az el nem fogyasztott élelmiszer megromolhat (Schanes et al., 2018).

3.2. Információkeresés és értékelés

A bevásárláshoz szükséges információkat a fogyasztók vagy a saját tapasztalataik alapján, rutinszerűen választják szét, vagy külső forrásokból szerzik meg. Fontos szempontként megjelenik a családtagok befolyása: ilyen például a szülők véleménye vagy a gyerekek preferenciái. Az olyan háztartásokban, ahol minden szülő (gyermekes háztartásokban) vagy minden felnőtt (egy- vagy kétszemélyes háztartásokban) munkahelyen alkalmazott, fontos szemponttá vált az időgazdaságosság is. Ez azt jelenti, hogy a háztartásban a vásárló szerepet ellátó személy(ek) arra fognak törekedni, hogy minden szükséges terméket egy helyen meg

tudjanak vásárolni, emiatt erősen jellemző a hipermarketekben és szupermarketekben történő vásárlás a kisebb kiskereskedelmi egységekkel és a piacokkal szemben. A háztartásoknak ez rengeteg pénzt és időt spórol, emiatt a vásárolt élelmiszer észlelt értéke is alacsonyabb, és ennek következtében a pazarlás is nagyobb azokkal a háztartásokéval szemben, amelyek kisebb egységekben vagy piacon vásárolják meg a termékeket, vagy saját otthonukban tenyésztenek és/vagy termelik azokat meg (Schanes et al., 2018). Jelentős szempontként megjelennek a marketingakciók, különösen a BOGOF ("buy one get one free"), ugyanis ez azt üzeni a fogyasztóknak, hogy a termék/ár arányt még egy termék megvásárlásával a felére csökkenthetik. A fogyasztók ezt az akciót gyakran igénybe veszik, azonban ez azt eredményezi, hogy több terméket vesznek, mint amennyit ténylegesen el tudnak fogyasztani, emiatt az később kidobásra kerül (Principato et al., 2021; Schanes et al., 2018). Az egyik legjelentősebb szempont a csomagolás mérete és formája. A gyártók a nagyobb egységű termékeikhez aránylag kevesebb csomagolóanyagot használnak fel, emiatt a nagyobb mértékegységű termékek egységára is olcsóbb. A fogyasztók gyakran döntenek az olcsóbb egységárú, nagyobb kiserelésű termék mellett, azonban azt sokszor nem tudják időben elfogyasztani (Janssens et al., 2019). A csomagolás formája is a fogyasztóknak kellemetlenséget okozhat: bizonyos csomagolásokról (pl. tubusok, dobozok) az élelmiszert fogyasztók nem tudják megfelelően kiüríteni. Az élelmiszer-pazarlás a csomagolásból eredő problémák terén számottevő, a háztartások élelmiszer-pazarlásának 20-25%-át teszi ki (Principato et al., 2021; Schanes et al., 2018; Hebrok - Boks, 2017).

3.3. Döntés

A döntés során az előbb megemlített, marketing-befolyás és csomagolás-problémák gyakran túlvásárlást okoznak, de ezekhez hozzájárulnak még a fogyasztó érzelmei és szokásai is. A tervezés hiánya olyan fogyasztók esetében látványos, akik a munkájuknak köszönhetően nem rendelkeznek elég idővel, emiatt nem készleteznek, és megvásárolnak olyan termékeket, amelyekkel már rendelkeznek. Egy szintén nem tervezett viselkedés az impulzusvásárlás, amely amiatt minősül túlvásárlásnak, mert az eredeti vásárlási terveket nem igazítják a spontán vásárolt termékhez (Principato et al., 2021). Azon háztartások, ahol a túlvásárlás tervezett, a bőség látszatát akarják kelteni, a gyermekeik és a vendégek felé azt szeretnék tanúsítani, hogy jó szülők és vendéglátók, emiatt nagy mennyiségű, egészségesnek vélt élelmiszert vásárolnak,

amely azonban rövid szavatossággal rendelkezik (Schanes et al., 2018). Egészséges ételek túl nagy mennyiségben történő vásárlása akkor is jellemző, amikor a fogyasztó a saját észlelése szerint túl sok, egészségtelennek vélt terméket vásárol, emiatt büntudata van, és ennek következtében bő mennyiségű egészséges élelmiszer vásárlásával próbál meg kompenzálni, amely azonban később pazarlásra kerül (Schanes et al., 2018; Hebrok - Boks, 2017).

3.4. Döntés utáni magatartás

A vásárlás utáni magatartás a pazarlás szempontjából sok esetben a leginkább számottevő, ugyanis sok szakasza van. A fogyasztóknak dönteniük kell az élelmiszer tárolásáról, el kell készíteniük azt (főzés, sütés), ezután jön a tényleges fogyasztás, majd a maradékokkal járó teendők és az eldobás (Principato et al., 2021; Schanes et al., 2018; Hebrok - Boks, 2017).

A tárolás szakaszában a fogyasztók arról döntenek, hogy hűtőszekrénybe rakják-e a vásárolt élelmiszert. Gyakran jelent problémát, hogy nem ismerik a megfelelő tárolás menetét; a hűtőszekrényük hőmérséklete túl magas, a hűtőszekrényben rossz, nem látható helyre rakták a terméket, és az elfelejtődött, vagy olyan terméket raktak hűtőszekrénybe, amelyet nem szabad. A fagyasztással kapcsolatban is kevés ismeretük van, ráadásul ezt a technikát csak azok a fogyasztók szokták használni, akik későbbi étkezésre terveznek, és az időgazdaságosság és a kényelem fontosabb számukra, mint a frissesség (Hebrok - Boks, 2017). Jelentős probléma, hogy a fogyasztók nem ismerik a fogyaszthatósági időtartam lejárat napja (use by) és a minőségmegőrzési időtartam lejárat napja (best by) közti különbséget (Priefer et al., 2013; European Parliament, 2017), pedig a magas észlelt egészségügyi kockázatokkal járó élelmiszerek, mint a hús és a tejtermékek esetében gyakran ellenőrzik a szavatossági címkét (Hebrok - Boks, 2017). Ennek következtében a fogyasztók nem tudják megfelelően felmérni, hogy az adott élelmiszer biztonságos-e, emiatt a megbetegedés iránti aggodalmaik következtében inkább eldobnak olyan élelmiszert, amely még lehet, hogy ehető állapotban volt (Principato et al., 2021; Schanes et al., 2018; Hebrok - Boks, 2017).

Az elkészítés szakaszában a legnagyobb nehézséget a főzéssel kapcsolatos technikai hiányosságok jelentik (Principato et al., 2021; Priefer et al., 2013; Stancu et al., 2016). Ezalatt értendő, hogy a főzés eredménye nem minősül ehetőnek, vagy túl nagy adagok készülnek, és maradékként a háztartás tagjai kevésbé vonzódnak

minősítik. Főzéssel kapcsolatos probléma még az új receptekkel való kísérletezés is, ugyanis az ételt készítő magára vállalja annak kockázatát, hogy nem tudja megfelelően elkészíteni a receptet, vagy a háztartás tagjai nem fogják kedvelni az ételt, emiatt nem fogyasztják el. Bizonyított, hogy azokban a háztartásokban, ahol bejáratott, gyakran használt receptek vannak, az élelmiszer-pazarlás is kisebb mértékű (Schanes et al., 2018).

A fogyasztáskor a leggyakrabban felmerülő, pazarlást okozó tényezők a gyermekek étkezési mintái és preferenciái, ugyanis a háztartások nem tudják előre megbecsülni a gyermekek étvágyát és ízlését. A háztartás többi tagja esetében probléma lehet a tál nagysága, ugyanis a túl nagy tálra nagy mennyiségű élelmiszer kerül, és az el nem fogyasztott maradék eldobásra kerül (Principato et al., 2021; Schanes et al., 2018). Egy, a Nordic Choice Hotels-ben lefolytatott kísérlet során csökkentették a tálak méretét, és ezáltal 20%-kal csökkentették a hotelen belüli élelmiszer-pazarlás mértékét (Hebrok - Boks, 2017).

A maradékokat gyakran már az étkezés után eldobják, vagy a hűtőbe kerülnek későbbi elfogyasztásra, azonban a maradékok mennyisége általában nem elég még egy étkezésre vagy új étel készítésére, emiatt a maradék elfelejtődik, vagy a háztartás tagjai tudatosan addig halasztják annak kidobását, amíg biztosan nem fogyaszthatóvá válik. Ez utóbbit a fogyasztók amiatt csinálják, mert a maradék fogyasztása számukra nem vonzó (néhány fogyasztóban a maradék undort kelt) (Hebrok - Boks, 2017), és bizonytalanok a maradékok tartósságával kapcsolatban, így ahelyett, hogy kockáztatnák az ételmérgezés esélyét, és hogy elkerülnék a potenciálisan ehető élelmiszer kidobásával járó büntudat-érzetet, megvárják, hogy ehetetlenné váljon, és biztosan kidobhatónak minősüljön (Schanes et al., 2018).

Az eldobás akkor történik meg, amikor az élelmiszert vagy a maradékot a szavatossági címke vagy a fogyasztó saját érzékei (látás, szaglás) alapján, biztonsági vagy egészségügyi okokból fogyaszthatatlannak minősíti. Az eldobás hagyományosan kommunális hulladékgyűjtőkben történik (Principato et al., 2021), de dönthetnek a maradék háziállatokkal megetetése, a komposztálás és újrahasznosítás mellett is. Az utóbbi három módszert a fogyasztók nem minősítik élelmiszer-pazarlásnak, emiatt a büntudat-érzetük is alacsonyabb, és kevesebb erőfeszítést tesznek a pazarlásuk csökkentésének érdekében (Schanes et al., 2018).

4. Kutatás célja, feltett kérdések

A fenntarthatóság érdekében fontos azzal foglalkoznunk, hogy a jelenlegi 18-30 évesek - akik aktívan elszenvedői lesznek a globális felmelegedés következményeinek, amennyiben bizonyos folyamatokat, mint a szemetelés és az ételpazarlás, nem csökkentünk - milyen külső és belső tényezők alapján döntenek arról, hogyan étkeznek, és mit kezdenek az ételmaradékokkal. A szakdolgozatom célja azt feltárni, hogy a magyar és a holland 18-30 éves, gazdaságilag középosztályba sorolható, ESOMAR B-C kategóriás családokból származó egyetemi hallgatókra az élelmiszer-vásárlás, -fogyasztás és átfogóan a fenntarthatóság függvényében mekkora mértékben hatnak a saját érzelmeik, percepcióik, tapasztalataik és szokásaik, a témákkal kapcsolatos informáltságuk mértéke, az általuk érzékelt hulladék-mennyiség és a környezetük hatása a viselkedésükre, valamint célokom azonosítani a két nemzetiség közötti különbségeket és azok okait, ugyanis egy nemzetiség sajátosságai egy másik nemzetiséggel történő összehasonlításban jobban kitűnnek. A kutatás fő fókusza azt megvizsgálni, hogy a társadalmi középosztályból származó hallgatók az élelmiszerpazarlás témájában mennyire informáltak, a témával kapcsolatban milyen attitűdökkel rendelkeznek, és ezt a fogyasztási szokásaik mennyiben tükrözik vissza. Ezt az egyének vásárlási döntési folyamatának végigkövetésén keresztül vizsgálom meg, bővebben ez azt takarja, hogy a megjelenő szükséglet kielégítéséhez (ez esetben éhség, fiziológiai szükséglet a Maslow-piramis alapján) a fogyasztók milyen releváns információkat gyűjtenek, milyen főbb jellemzők alapján (pl.: ár, észlelt minőség) értékelik az alternatívákat, milyen élelmiszert és hol vásárolnak (online vagy offline, bevásárlóközpont típusa), valamint ezen megvásárolt élelmiszereket és azok csomagolását saját percepciójuk (észlelésük és érzékelésük) szerint mekkora arányban, mennyire gyakran, milyen okokból dobják el (Törőcsik, 2016). A kutatási kérdéseim:

- Milyen külső és belső tényezők befolyásolják a magyar és a holland hallgatók élelmiszer-fogyasztási szokásait, és az élelmiszer-pazarlással kapcsolatos érzéseit, attitűdjeit és percepcióit?
- A magyar és holland hallgatók a saját percepciójuk alapján mennyi és milyen minőségű információkkal rendelkeznek az élelmiszer-pazarlásról, és mennyire tudatos a viselkedésük?

5. Módszertan

A kutatás elsősorban feltáró jellegű, az élelmiszerpazarlás és a fenntarthatóságról formált véleményeket és érzéseket a célja kideríteni, emiatt a Q-rendezőtechnikára és az ezt kiegészítő fogyasztói mélyinterjúkra alapoz.

A Q-rendezőtechnika ("Q-methodology", a dolgozat a továbbiakban a "Q-módszer" kifejezést használja) a kvalitatív és kvantitatív módszerek közötti átmenet (Stephenson, 1935 idézi: Bashatah, 2016), amely kifejezetten azt hivatott megvizsgálni, hogy az emberek egy adott téma iránti szubjektív meglátásai között milyen korreláció található. A módszertan egy tábla, ún. Q-tábla (1. melléklet) összeállításából áll, amelyhez a tábla cellái mennyiségével egyenlő állítást (2. melléklet) rendelünk, és a kitöltők aszerint rendezik el azokat a táblában, hogy mennyire értenek egyet egy adott állítással. A kitöltéseket egy, a Q-módszerhez kifejlesztett szoftverbe (pl. PQMethod, amelyet ez a kutatás is használt) feljegyezzük, a kitöltők száma alapján meghatározunk egy adott mennyiségű faktort, amely szerint a szoftver csoportosítja az adatokat, majd az output-ot saját magunk értelmezzük és értékeljük (Bashatah, 2016; Leidig et al., 2022). A szoftver a faktorokat úgy generálja, hogy az állításokat egymáshoz leginkább hasonlóan elrendező kitöltők eredményeit összeveti. Ez a kutatás a magyar és a holland hallgatókat külön-külön és egyben is vizsgálja, a faktorok több rotáció letesztelésével úgy lettek megállapítva, hogy mekkora az a maximális faktor-mennyiség, amelynél a mintából mindegyik faktor alatt jelentős arányban helyezkednek el hallgatók, így a magyar és a holland külön-külön vizsgálatára 4-faktoros, az együttes mintára pedig 5-faktoros vizsgálatot állapítottam meg. A Q-módszer előnyei, hogy amellet, hogy a kvalitatív és a kvantitatív módszereket vegyíti, a hallgatóság körében nem gyakran látott kutatástípus, emiatt az érdeklődést néhány hallgatóban felkeltette, valamint az adatelemzéshez jóval kisebb mintaméret szükséges, mint egy hagyományos kérdőívhez (Yang, 2016), egy, a Q-módszer kutatói által használt hüvelykujjszabály, hogy a Q-táblának 30-70 állítást kell tartalmaznia, és körülbelül feleannyi résztvevőnek kell lennie, mint állításnak (Rieber, 2020). A kitöltők száma helyett a Q-módszernél a kitöltők különbözősége fontos (Lee, 2017), amelyet az adatgyűjtés módszere (social media) biztosított. A Q-módszer hátránya azonban, hogy a kitöltés a kérdőívekhez képest több időt igényel (a hallgatók átlagosan 15-25 percet igényeltek), és ez csökkentheti a hajlandóságot a kitöltésre, a kitöltésből származó adatokból kevésbé lehet következtetéseket levonni, mint a

kvalitatív kutatási módszerek eredményéből (emiat társítom a Q-táblákat mélyinterjúkkal; 3. melléklet), valamint nincs kötelezően meghatározva, hogy mennyi faktor szerint kell az adatokat csoportosítani, emiat az elemző a saját szakmai belátása szerint kell, hogy ezt megtegye, és a módszerrel kapcsolatos kevesebb tapasztalattal rendelkező elemző ennek következtében nagyobb mértékű hibát követhet el (Leidig et al., 2022).

A kutatáshoz több magyar és holland egyetem hallgatói közül történt mintavétel. A célcsoport egyetemeken közösségi platformjain keresztül lett elérve. A Q-módszer táblát 17 magyar és 17 holland hallgató töltötte ki, a mélyinterjúk 3-3 holland és magyar nemzetiségű, 18-30 éves, többnyire ESOMAR B-C kategóriás családi háttérű hallgatóval készültek el, az interjúk esetében a tábla kitöltése nem volt előfeltétel. A Q-módszerhez készült egy, 36 cellával rendelkező ábra (1. melléklet), amelyben 36, a szakirodalomra alapozott állítást a hallgatóknak az alapján kellett elhelyezniük, hogy mennyire értenek egyet az adott állítással. A vélemények hasonlósága alapján lettek csoportosítva a kitöltők, és a mélyinterjúk a bizonyos elrendezések mögött meghúzódó okok mélyebb megértése érdekében lettek lefolytatva.

A demográfiai/kiegészítő adatok, amelyeket a táblán kívül kértem a kitöltőktől: nem, életkor, helység, lakóhely típusa (ház/lakás), háztartásban élők száma (a kitöltővel együtt), a lakóhely környékének észlelt tisztasága (1-5-ös skálán), valamint megkérdeztem őket arról, milyennek gondolják a háztartásuk bevételeit (átlagos, átlag feletti vagy átlag alatti).

Az eredmények értelmezésének megkönnyítése érdekében a pazarlás szempontjából lényeges, az elméleti szegmensben vizsgált tényezők és az elméleti anyag szerint a fogyasztókra kifejtett hatásaik egy táblázatban lettek összesítve, valamint minimum 1-1 pozitív (zöld) és negatív (piros) állítás készült mindegyikhez, amelyek végül a Q-táblákba kerültek; ez a 4.mellékletben található.

6. Eredmények

Ez a fejezetben bemutatja a magyar és holland kitöltők válaszait a szétválasztott csoportokon, ún. faktorokon keresztül, összehasonlítja a csoportokat, majd az együttes mintát is elemzi, és párhuzamokat von az egy nemzeti minták és a közös minta között. A faktor olyan csoport, amelyet a PQMethod szoftver generált az alapján, hogy a kitöltők Q-táblái mennyire hasonlítanak egymáshoz (azaz a véleményük az állítások egészére vonatkozva mennyire egyezik). A csoportok először a legerősebb és leginkább egyező véleményeik alapján lettek elemezve, és ezekhez mindegyik faktor esetében készült egy-egy ábra, amelyek az alfejezetek végén találhatóak. Fontos azonban a kutatás folyamán figyelemben tartani, hogy a kitöltés csak a kitöltők saját észlelt viselkedését mutatja be, így érdemes szkepticizmussal olvasni az eredményeket.

6.1. Magyar kitöltők áttekintése

A kutatásban 17 magyar, 18-30 éves, ESOMAR B-C kategóriás egyetemi hallgató vett részt, akiknek az adatai a következő alfejezetekben szét lettek választva 4 csoport, avagy faktor alapján. A faktorok elnevezései fantázianevek, a csoportok néhány fontosabb jellemzőire utalnak.

6.1.1. Faktorok bemutatása

1. faktor (M1): *Az előre tervező főzőcskézők*

Ebben a faktorban az életkori eloszlás megosztott, azonban megfigyelhető, hogy a legtöbb kitöltő fővárosi nő, 2-3 fős háztartásban él, és viszonylag tisztának érzékeli a lakóhelyének környékét (Likert skálán 4-nél kisebb értékelést nem adtak). Ezt a csoportot az egész vásárlási és élelmiszerfogyasztási folyamaton végigkíséri a tervezés - gyakran ellenőrzik, milyen termékek vannak a háztartásban, rendszeresen írnak bevásárlólistát, és törődnek azzal, hogy amit vásárolnak, mennyire egészséges - több egészséges terméket tesznek a bevásárlókosarukba, mint egészségtelent. Miután hazaértek, gondosan ellenőrzik, hogy a megvásárolt élelmiszerek milyen hőmérsékleten tárolandók. Jól tudnak főzni, és a sok kísérletezés ellenére ritkán fordul velük elő, hogy bármit is annyira elrontanának, hogy azt ne fogyasszák el. Szívesen kísérleteznek új receptekkel, emiatt azt állították, hogy saját kultúrájuk nem befolyásolja jelentős mértékben azt, hogy mit fogyasztanak. Van készségük az étel

adagolásához - általában annyi ételt tesznek ki a táljukra, amennyit el is tudnak fogyasztani, ritkán fordul velük elő, hogy az ételmaradék az étkezés után kidobásra kerüljön. A maradék tárolása kapcsán megosztó volt a véleményük, azonban azt határozottan állították, hogy tudatosan nem tároltak hűtőszekrényben olyan élelmiszert, amiről tudták, hogy nem fogják elfogyasztani.

1.ábra: M1 faktor legfőbb jellemzői (saját szerkesztés)

2. faktor (M2): A családtól függők

Ebben a csoportban fiatalabb, többnyire korai 20-as éveikben levő hallgatók találhatóak; fővárosban vagy városban, 4-5 fős háztartásokban élnek, viszonylag tiszta lakóhelyi környéken (4-5-ös értékelés); a nemek eloszlása itt sem volt számottevő. Ezeknél a kitöltőknél jelentős szerepet játszik a család vagy a háztartás tagjai, ugyanis a csoport tagjai abban erősen egyetértenek, hogy a családjukhoz hasonlóan vásárolnak és étkeznek. Sok esetben nem csak maguknak vásárolnak be, hanem a háztartás többi tagjának is, így nem mindig ők állítják össze a bevásárlólistát, sok esetben egy másik családtag írja azt meg, és azt viszik magukkal. Az élelmiszer ára és a kényelem fontos tényező számukra, emiatt gyakrabban járnak hipermarketekbe vagy supermarketekbe, mint kisebb bevásárlói egységekbe. Mivel nem minden esetben csak maguknak vásárolnak, az akciókra, mint a BOGOF, fogékonyak, és az alacsonyabb egységár láttán inkább a nagyobb kiszerezést választják; bíznak abban, hogy a megvásárolt élelmiszer-mennyiség el fog fogyni az otthonukban. A vásárlás befejeztével lankad a figyelmük, arra nem figyelnek oda, bizonyos termékeket milyen hőfokon lehet tárolni, és többnyire nem tudják, mi a

különbség a minőségmegőrzési és fogyaszthatósági időtartam között. A főzésen megosztott, vagy inkább semleges a véleményük, ebből arra következtetnek, hogy nem jellemző rájuk az, hogy otthon főznének, és ebből kifolyólag nem is kísérleteznek, nincs esélyük egy étel elrontására. Ami a táljukra kerül, azt elfogyasztják, és ritkán hagynak az étkezésük után maradékot. Ha hagynak is, megpróbálják másik ételben hasznosítani, és csak kifejezetten akkor dobják el, ha a kinézete vagy a szaga alapján már nem ítélik megfelelőnek.

2. ábra: M2 faktor legfőbb jellemzői (saját szerkesztés)

3. faktor (M3): A frissesség- és biztonságkedvelők

Ez a faktor korban és nemben nagyon megoszló, azonban általánosságban kis háztartás jellemzi (max. 3 fő), és többnyire városban élnek, a lakóhely tisztaságát alacsonyabbra értékelték, mint az előző két csoport. Ez a csoport abban különbözik a többitől, hogy náluk az ár és az egészség helyett a minőség és a frissesség dominál. A többiekhez hasonlóan szeretnek előre tervezni; ellenőrzik, mi található otthon, és általában írnak bevásárlólistát. Az eltérés ott mutatkozik, hogy a termék minőségét fontosabbnak vélik annak áránál és egészségességénél, és igyekeznek annyit vásárolni, amennyit még frissen el tudnak fogyasztani. Különösen aggasztja őket a saját szervezetük biztonsága - bár tisztában vannak a különbségekkel a minőségmegőrzési és fogyaszthatósági időtartam között, inkább már a minőségmegőrzési idő elteltével kidobják a terméket, még abban az esetben is, ha nem észlelnek az élelmiszeren semmi változást, ugyanis aggasztja őket az esetleges ételmérgezés. Próbálják a táljukra kitett összes ételt elfogyasztani, és azt is vallották,

hogy nem szokott étkezés után ételmaradék keletkezni, tehát a maguk módján ők is igyekeznek minél kevesebbet elpazarolni, a jó szándékukat az is alátámasztja, hogy ez a csoport érzi a magyarok közül a legtöbb bűntudatot, amikor élelmiszert pazarol.

3. ábra: M3 faktor legfőbb jellemzői (saját szerkesztés)

M3: A frissesség- és biztonságkedvelők

4. faktor (M4): Az impulzív feledékenyek (Melléklet 4d)

Ebben a csoportban korai 20-as éveikben levő hallgatók vannak, nagyobb háztartásokban (3-5 fő). A lakóhelyük inkább város, a tisztaság itt megoszló. A nemek ebben a csoportban sem különülnek el számottevően. Ezek a kitöltők is hasonlítanak a többiekhez abban, hogy ellenőrzik, mi van otthon, és szoktak írni bevásárlólistát, azonban rájuk jóval kevésbé jellemző a tervszerű viselkedés. Inkább szupermarketekben vásárolnak, és elő szokott fordulni velük, hogy spontán vásárolnak termékeket, amelyek nem szerepeltek a listán. A vásárolt élelmiszer minősége fontos számukra, azonban az, hogy honnan származik, kifejezetten hidegen hagyja őket. Azt ellenőrzik, a termékeket hol kell tárolni, azonban a főzés, a kísérletezés és az étel adagolása is megosztó köztük. Azt állítják, hogy a kultúrájuknak nincs sok köze az élelmiszerfogyasztási szokásaikhoz. Náluk az előző 3 csoporthoz képest többször keletkezik étkezés után ételmaradék, és gyakran előfordul, hogy a hűtőszekrénybe rakás után teljesen elfeledkeznek róla. Ők az a csoport, akik a legkevésbé foglalkoznak az ételmaradékokkal, azt nagyon ritkán vagy egyáltalán nem próbálják meg újrahasznosítani; nem használják fel új receptekhez, nem komposztálják, és nem etetik meg háziállatokkal.

4. ábra: M4 faktor legfőbb jellemzői (saját szerkesztés)

6.1.2. Faktorok közti egyezések

Az élelmiszerpazarlással kapcsolatos általános jellegű állítások is kerültek a Q-táblákba, amelyekre mindegyik csoport egyhangú egyetértéssel válaszolt. Mindannyian észlelték, hogy az élelmiszerpazarlás és a globális felmelegedés között van erős összefüggés, az interjúkban néhány alany megemlítette a hulladékgazdálkodást is, mint kapcsolati pontot *“Rengeteg ember próbál étrendet változtatni, olyan szokásokat, hogy például nem esznek többé valamilyen ételt, mint például húst. De rengeteg dolgon múlik (a környezettudatosság), mert bár próbálnak tudatosan viselkedni, de emiatt meg más módon pazarolnak, mondjuk nem újrahasznosítható csomagolásban veszik (az élelmiszert)...”* - mondta egy 29 éves magyar nő hallgató. Azonban mindannyian azt gondolják, hogy az ipari élelmiszerpazarlás sokkal nagyobb mértékű, mint a háztartáson belüli; szóba kerültek a szupermarketek és gyorséttermek: *“... Ezt pár éve hallottam, nem tudom, hogy még mindig így van-e, de hogy a Tesco-nak például van egy olyan policy-ja, hogy nem lehet hajléktalanoknak adni maradék kaját, amit ki kell dobni a nap végén, mert hogy attól félnek, hogy akkor oda szoknak a hajléktalanok. Meg azt tudom, hogy a Burger Kingben, McDonald’s-ban ugye szabály az, hogy folyamatosan gyártják le a szendvicseket, ugye hamburger meg sajtburger meg mit tudom én milyenek... ugye több ismerősöm is van, aki dolgozott ilyen gyorsétteremben és ott szabályozzák, hogy ha x időn belül nem veszik meg - és valami ilyen nagyon rövid időt, tehát ilyen fél óra 20 perc - ha jól tudom, akkor ki kell dobni a legyártott kaját”* - mondta egy 23 éves magyar nő hallgató. Erős egyezés volt még abban, hogy a kitöltők általánosságban

szoktak bevásárlólistát írni, és gyengébb egyezés abban, hogy ellenőrzik, mi van már a háztartásukban. A demográfiai adatok alapján kimondható, hogy a kitöltő neme nem befolyásolta jelentős mértékben azt, hogy melyik csoportba került, kor szerint pedig csak a 2. és 4. csoportban válnak ki. A kitöltők többsége fővárosban vagy városban lakik, a háztartások a 2. és a 4., valamint az 1. és a 3. csoport esetében voltak hasonló létszámúak. A lakóhely környékének tisztasága az 1. csoportban egyhangúan magas, a többi csoportban megoszló értéket kapott.

6.1.3. Faktorok közti különbségek

A faktorok páronkénti összehasonlítása során az alábbi tendenciák figyelhetők meg:

- 1-2: A főzőcskézők nagyon ritkán járnak hipermarketekben vagy szupermarketekben, valamint kifejezetten szeretnek főzni és kísérletezni, valamint nagyon tudatosak a tárolás folyamán is, és ismerik a best by és use by címkéket. A függők a nagyobb üzleteket azonban preferálják, és nem szeretnek főzni, valamint nem foglalkoznak a megfelelő tárolással, és nem ismerik a címkék közti különbséget.
- 1-3: A főzőcskézőkre a biztonságkedvelőkkel szemben is jellemzőbb, hogy jobban szeretnek főzni és kísérletezni, valamint a tárolásra is jobban odafigyelnek. Mindkét csoport tisztában van a best by és use by címkék jelentésével, azonban a biztonságkedvelőkre ennek ellenére is sokkal inkább jellemző, hogy a minőségmegőrzési idő lejártá után dobják ki az élelmiszert, és az ételmérgezéstől is jobban félnek.
- 1-4: Az impulzívak gyakrabban járnak szupermarketekbe, és az nem érdekli őket, hogy honnan származik a megvásárolt étel - a kultúrájuk jóval kevésbé szabja meg, mit fogyasztanak, mint a főzőcskézőkét. Sokkal kevésbé szeretnek főzni és kísérletezni a főzőcskézőknél, és az étel adagolása során is pontatlanabbak, gyakrabban keletkezik náluk ételmaradék. A maradék tárolása során rájuk nagyban jellemző, hogy elfeledkeznek a maradékról vagy direkt hagyják megromlani, halogatják az eldobást, míg a főzőcskézők ezt általában erősen kerülik.
- 2-3: A függőkre jóval erősebben hatnak a család szokásai, mint a biztonságkeresőkre. Az előbbieket kevésbé ismerik a best by és a use by közti különbséget, mégis kevésbé jellemző rájuk, hogy a minőségmegőrzési

időtartam lejáratakor dobják ki a terméket a biztonságkeresőkhöz képest. A függők inkább a kinézetre és a szagokra támaszkodnak, és az ételmérgezéstől jóval kevésbé tartanak.

- 2-4: Megfigyelhető, hogy a függőknél jóval nagyobb behatással bír a család és a kulturális hatások, mint az impulzívknál. Fontos még kiemelni, hogy a függőknél a termék ára, míg az impulzívknál a termék minősége volt a legfontosabb, valamint az étkezés és a tárolás módjában is jelentős eltérések voltak; bár a függők kevésbé foglalkoztak a tárolás hőmérsékletével, mégis látszólag kevesebbet pazaroltak; az impulzívak nem adagoltak pontosan, ennek következtében több maradékot termeltek étkezés után, kevésbé voltak hajlandóak a maradékot újrahasznosítani, és gyakrabban elfeledkeztek róla a függőknél.
- 3-4: A biztonságkedvelők étkezési szokásait jobban meghatározta a kulturális háttérük, és jobban odafigyeltek arra, honnan származik a megvásárolt étel. A tárolás módjában alapvetően kevésbé figyeltek oda, de az adagolásban pontosabbak voltak, és étkezés után átlagosan kevesebb maradékot termeltek, mint az impulzívak. Az ételmérgezéstől való félelem ebben az összehasonlításban is sokkal számottevőbb volt a biztonságkedvelők esetében.

6.2. Holland kitöltők áttekintése

Ezen alfejezetben 17 holland, 18-30 éves, ESOMAR B-C hallgató véleménye van bemutatva, ugyanúgy a faktorokra szétválasztás módszerén keresztül.

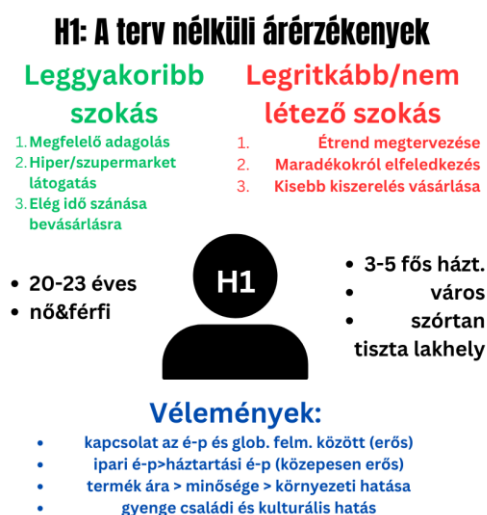
6.2.1. Faktorok bemutatása

1. faktor (H1): *A terv nélküli érzékenyek*

Ezen a faktoron belül fiatalabb, korai húszas éveiben lévő hallgatók vannak, akik többnyire városban laknak, és a lakhelyüket inkább tisztának ítélik meg. A nemek megoszlóak, és a háztartásban élők száma között nagy volt az eltérés. Ezek a hallgatók a megvizsgált magyar hallgatókhoz képest jóval kevésbé terveznek előre, nagy mértékben egyetértenek abban, hogy nem tervezik meg előre, hogyan fognak étkezni, és jóval kevésbé bizonyultak hajlamosnak arra, hogy bevásárlólistát írjanak. Ennek ellenére jellemző rájuk, hogy bevásárlás előtt ellenőrizték, mi van otthon.

Hajlamosabbak hipermarketekben vagy szupermarketekben vásárolni, és a termék árát vélik a legfontosabb tényezőnek, nem igazán figyelnek arra, hogy a termék, amit vásárolnak, honnan származik. Az alacsonyabb egységárú, nagyobb kiszerelesű terméket szokták választani, és igénybe veszik a leárazásokat. A bevásárlásra saját bevallásuk szerint bőven elegendő időt tudnak szánni. A tárolás módjáról és a főzésről inkább semlegesen/megosztóan vélekedtek, viszont erősen megcáfolták, hogy főzés közben elrontottak volna valamit, emiatt arra vélek következtetni, hogy a nem egy fős háztartásokban általában nem a kitöltők főznek. A túlakra tett ételt azonban teljes egészében megeszik, ritkán keletkezik ételmaradék, és ha keletkezik is, inkább hajlanak annak más ételekben felhasználására, mint eldobására vagy háziállatokkal megetetésére.

5. ábra: H1 faktor legfőbb jellemzői (saját szerkesztés)

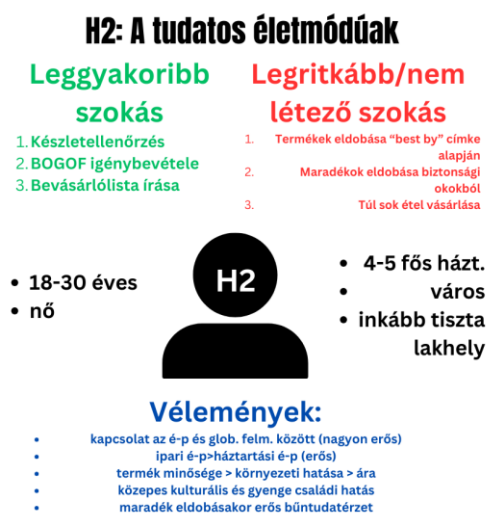

2. faktor (H2): A tudatos életmódúak

Ez a csoport többnyire olyan nőkből áll, akik városban élnek, és inkább tisztának ítélik meg a környezetüket. A korban és a háztartásban élő fők számában inkább szórtak, azonban mindegyikükről elmondható, hogy több fős háztartásokban élnek. Ezek a kitöltők rendelkeztek a legerősebb véleményekkel a fenntarthatósággal kapcsolatos állításokra vonatkozóan, mindannyian egyetértenek abban, hogy az élelmiszerpazarlás összefügg a globális felmelegedéssel, és a szén-dioxid-kibocsátással és a hulladékgazdálkodással is összefüggésbe hozták az interjúk során. *“(a fenntarthatóságnak) fontos része az, hogy rengeteg szemét kerül ki, amit teljesen feleslegesen dobnak ki, mert mondjuk még használható lett volna az étel, és ez termel*

valamennyi szén-dioxidot. Én saját magamnak főzök, és mindig úgy, hogy tudom, hogy az ételt 2 vagy 3 étkezés alatt megeszem.” - mondta egy 24 éves holland nő hallgató. Abban is egyetértenek, hogy úgy gondolják, hogy az ipari élelmiszerpazarlás nagyobb mértékű a háztartásinál. Ezek a hallgatók az előző csoportnál sokkal hajlamosabbak tervezésre, írnak bevásárlólistát, és általában előre megtervezik, mit esznek az elkövetkezendő héten. Ők is inkább a szupermarketeket preferálják, azonban sokkal jobban érdekli őket a vásárolt étel egészségessége és az élelmiszerek tárolási módja; ismerik a best by és use by címkék közti különbséget, és nem szeretik az use by címke alapján eldönteni egy termékről, hogy ép-e, kifejezetten a saját érzékszerveikre hagyatkoznak. Az ételpazarlás kapcsán felmerülő bűntudatérzetük nagy, emiatt igyekeznek minél kevesebb ételmaradékot kidobni; a saját biztonságuk nem aggasztja őket.

6. ábra: H2 faktor legfőbb jellemzői (saját szerkesztés)

3. faktor (H3): A minőségkedvelő gourmet-k

Ezen a faktoron belül legtöbben olyan nők vannak, akik 3-4 fős létszámú háztartásokban, faluban élnek, inkább tisztának megítélt környéken. Korban inkább szórtak. A hollandok közül erre a csoportra van a saját családjuk a legnagyobb behatással, emiatt valószínűsíthető, hogy legtöbbjük jelenleg is a családjával él. A tervezés rájuk is jellemző, gyakran írnak bevásárlólistát, és ellenőrzik, mi van otthon. A vásárlás folyamatában különülnek el leginkább a többi csoporttól; inkább semlegesen vagy megosztóan döntenek a szupermarketek mellett, és kifejezetten fontosnak ítélik a megvásárolt termékek minőségét, egészségességét és környezeti

hatását. Szeretnek bevásárolni, és mindig elég időt szánnak rá, kifejezetten kedvelik, ha nagy ételválaszték van otthon. A vásárolt termékek tárolására is odafigyelnek, azonban az előző csoporthoz képest kevésbé vannak tisztában a best by és use by címkék közti különbségekkel. Szeretnek főzni és kísérletezni, azonban saját megítélésük szerint nem gyakran rontanak el valamit annyira, hogy azt ne egyék meg. Bár arra az előző csoportokhoz képest kevésbé figyelnek oda, hogy mindent megegyenek a táljukról, mégis úgy vélekednek, hogy ritkán keletkezik olyan ételmaradék, amely kidobásra kerülne.

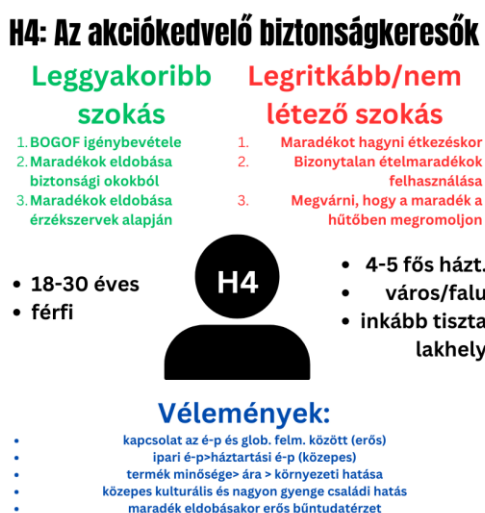
7. ábra: H3 faktor legfőbb jellemzői (saját szerkesztés)

4. faktor (H4): Az akciókedvelő biztonságkeresők

Ebben a csoportban többnyire olyan férfiak vannak, akik városban vagy faluban élnek, 4-5 fős háztartásokban, és a környezetüket inkább tisztának ítélik meg. Korbán inkább osztottak. Nem terveznek előre, és ritkán írnak bevásárlólistát, ha van is bevásárlólistájuk, azt a háztartáson belül más állította össze. A hipermarketeket és a szupermarketeket részesítik előnyben, az ár a legfontosabb tényező számukra, és a 4 csoport közül ők a legfogékonyabbak a BOGOF és egyéb jellegű akciókra. A termékek tárolása és a főzés inkább semleges jelölést kapott, a ritka kísérletezés és rontás miatt az ő esetükben is arra lehet következtetni, hogy nem ők főznek a háztartáson belül. A tájukra kitett adagot megeszik, és általában nem hagynak maradékot, azonban a mégis megmaradt, a hűtőszekrényben lévő ételmaradékot biztonsági okokból hajlamosabbak kidobni, mint újra felhasználni, és ez bennük nagy bűntudatot kelt.

8. ábra: H4 faktor legfőbb jellemzői (saját szerkesztés)

6.2.2. Faktorok közti egyezések

A holland hallgatók körében is volt bizonyos fokú egyetértés a fenntarthatósággal kapcsolatos állítások megítélésében, azonban csak az élelmiszerpazarlás és a globális felmelegedés esetében, az ipari és háztartási élelmiszerpazarlás arányában a magyar hallgatókhoz képest sokkal enyhébben értettek egyet. A hallgatók között a saját családjuk hatása szórt volt, azonban a kulturális szokásaik inkább befolyásolják a döntéseiket. A saját szokásaikkal kapcsolatban abban értettek egyet a leginkább, hogy általában nem szoktak több élelmiszert vásárolni, mint amennyit ténylegesen el is fogyasztanak, és viszonylag ritkán vásárolnak olyan élelmiszert, amelyet nem terveztek. Jóval enyhébben, de egyetértettek még abban, hogy a táluakra kitett ételt elfogyasztják, és a keletkezett ételmaradékot inkább felhasználják, mint kidobják. A maradékok vizsgálatánál egyértelműen a saját érzékszerveikre hagyatkoznak, a minőségmegőrzési dátumot inkább nem veszik figyelembe.

6.2.3. Faktorok közti különbségek

A korábban alkalmazott, páronkénti összehasonlítás folyamán az alábbi összefüggések rajzolódtak ki:

- 1-2: A két csoport közötti különbségek leginkább a vásárlás előtti tervezésben nyilvánulnak meg. A terv nélküliek a tudatosakhoz képest ritkábban írnak bevásárlólistát, és sokkal kevésbé jellemző rájuk az étrendjük előre megtervezése. Vásárláskor a termékek árát inkább előnyben részesítik, míg a

tudatosaknál a környezeti hatás fontosabb. A terv nélküliek sokkal fogékonyabbak a bolti akciókra, és kevésbé tartják magukat a bevásárlólistához, mint a tudatosak. A best by és use by címkék közti különbséget ők is felismerik, azonban jóval kevesebb bizonyossággal, mint a tudatosak.

- 1-3: A terv nélküliek és a minőségkedvelők közti különbségek leginkább a tervezés, vásárlás és főzés területén mutatkoznak meg. A terv nélküliek a minőségkedvelőknél jóval kevésbé hajlandóak bevásárlólistát írni, és étrendet tervezni. A terv nélküliek a termék árát, a minőségkedvelők annak minőségét, környezeti hatását és származását tartják fontosabb tényezőnek. A minőségkedvelőknél kevésbé figyelnek oda arra, melyik terméket hol tanácsolt tárolni, és a főzésben kísérletezésben nem érdekeltek, míg a minőségkedvelők azt kifejezetten kedvelik.
- 1-4: A terv nélküliek és a biztonságkeresők között a leglátványosabb különbség az ételmaradékokkal bánás módszerében mutatkozik meg. A terv nélküliek inkább hajlamosak a bizonytalan ételmaradékokat új receptekhez felhasználni, és kevésbé aggódnak az ételkészítés állapota miatt, míg a biztonságkeresők a legkisebb gyanú nyomán eldobják az ételmaradékot, vagy háziállatokkal etetik meg azt.
- 2-3: A tudatosak és a minőségkedvelők közt az egész folyamaton keresztül eltérések vehetőek észre: a tudatosak jobban szeretnek a bevásárlólistához igazodni, és a minőségkedvelőkhöz képest átlagosan kevesebb időt tudnak szánni a bevásárlásra. Inkább semlegesebbek a főzés irányába, és a minőségkedvelőkhöz képest kevesebbet is kísérleteznek. Inkább elutasítják azt, hogy nagy ételválaszték legyen otthon, míg ezt a minőségkedvelők kifejezetten szeretnék. Az ételmaradékokat ők hajlamosabbak felhasználni, míg a minőségkedvelők azt inkább kidobják. A tudatosak határozottan figyelmen kívül hagyják a minőségmegőrzési címkén szereplő dátumot, míg a minőségkedvelők inkább semlegesek az iránt.
- 2-4: A tudatosak és az akciókedvelők között a tervezés és az ételmaradékok kezelése folyamatában láthatóak nagy különbségek. A tudatosak hajlandóbbak bevásárlás előtt ellenőrizni a készleteket, és előre megtervezni az étrendjüket. Bevásárlólistát is gyakrabban írnak. Egy étkezésük után az akciókedvelőkhöz képest gyakrabban keletkezik ételmaradék, viszont azt nagyobb valószínűséggel használják fel, és az ételmaradékok biztonságosságával

kapcsolatban kevésbé aggódnak. A best by és use by címkék közti különbséggel az akciókedvelőkhöz képest jobban tisztában vannak, emiatt sokkal kevésbé hagyatkoznak a minőségmegőrzési időtartamra a termékek vizsgálatánál.

- 3-4: A minőségkedvelők és akciókedvelők közti különbségek leginkább a vásárlás folyamán mutatkoznak meg. Az akciókedvelőkhöz képest kevésbé preferálják a hipermarketeket és szupermarketeket, és erősebben vélik azt, hogy bőven elég időt szánnak a bevásárlásra. A termékek vásárlásánál a származási hely és a környezeti hatás dominál, míg az akciókedvelőknél az ár a legfontosabb tényező, és ez utóbbiak fogékonyabbak a BOGOF és egyéb jellegű leárazásokra. A minőségkedvelők a tárolás módjára jobban odafigyelnek, és saját megítélésük szerint jobban tudnak, és szeretnek is főzni. Ebből kifolyólag jobban szeretnek kísérletezni is, amelyet az interjúk alátámasztanak. Az őket körülvevő emberek hatása ezen két csoport esetén volt a leginkább eltérő - a minőségkedvelők szerint a saját családjuk behatással van a saját szokásaikra, míg az akciókedvelők esetében inkább nem.

6.3. Együttes minta áttekintése

Ebben a fejezetben a magyar és holland minták, azaz 34 fő együttes elemzése szerepel, 5 faktorba/csoportba rendezés alapján, és párhuzamok kerülnek bemutatásra az egy-egy nemzetiségen lefolytatott analízisek eredményeként kijövő faktorok és az együttes faktorok között.

6.3.1. Faktorok bemutatása

1. faktor (E1): *A hivatott konyhatündérek*

Ebben a csoportban többnyire olyan nők vannak, akik városban, 3-4 fős háztartásokban élnek, a lakóhelyük környékét pedig inkább tisztának érzékelik. A nemzetiség és a korosztály szempontjából osztottak. A többi csoport közül a főzés iránti erős pozitív érzéseikkel emelkednek ki. Általában ellenőrzik a készleteiket, megtervezik a bevásárlást és megfelelő mennyiségű időt szánnak annak lebonyolítására. Igyekeznek egészséges termékeket vásárolni, viszont igénybe veszik a leárazásokat. A tárolásra kiemelten figyelnek, és ismerik a best by és use by címkék közti különbséget. A főzést, mint az interjúkból kiderült, kedvelt hobbiként kezelik, és

szeretnek gyakran új receptekkel kísérletezni, ennek ellenére saját bevallásuk szerint csak nagyon ritkán rontanak el súlyosan bármit is. A főzött adagot is megfelelően ki tudják számolni - ritkán keletkezik egy étkezésük után maradék, ha keletkezik is, inkább felhasználják új fogásokban.

9. ábra: E1 faktor legfőbb jellemzői (saját szerkesztés)

2. faktor (E2): A háztartásra hagyatott vásárlásban kisegítők

Ez a faktor többnyire olyan hallgatókból áll, akik városban, nagy (4-5 fős) háztartásban élnek, és a lakóhelyük környékét közepesen tisztának, vagy inkább tisztának ítélték meg. Nemzetiség, nemek és korosztály szerint nagy volt a szórás. Ennek a csoportnak a legerősebb véleménye a termékek árára vonatkozik. Az étrendjüket nem tervezik meg, és az előző csoporthoz képest sokkal ritkábban írnak bevásárlólistát, az interjúkból kiderült, hogy gyakran a háztartás másik tagja állítja össze a listát, amit ők végül magukkal visznek. A hipermarketeket és szupermarketeket erősen preferálják a piacokhoz képest, és a termékek ára számukra a legfontosabb tényező. BOGOF és egyéb jellegű leárazásokra különösen fogékonyak, leginkább olyan termékek esetén, amelyek alapvető kelléknek számítanak, és saját véleményük szerint a háztartásuk többi tagja el tudja azt időben fogyasztani. Nem jellemző rájuk a főzés, valószínűleg a háztartás másik tagja végzi el azt. A táluikra kitett ételt teljesen elfogyasztják, és ritkán keletkezik ételmaradék, ha keletkezik is, inkább felhasználják, kidobásra csak a rossz szagú vagy kinézetű maradékok esetében kerül sor.

10. ábra: E2 faktor legfőbb jellemzői (saját szerkesztés)

E2: A háztartásra hagyatott vásárlásban kisegítők

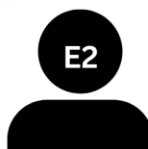
Leggyakoribb szokás

1. Megfelelő adagolás
2. Hiper/szupermarket látogatás
3. Maradékok eldobása érzékszervek alapján

Legritkább/nem létező szokás

1. Megvárni, hogy a maradék a hűtőben megromoljon
2. Maradékot hagyni étkezéskor
3. Étrend megtervezése

- 18-30 éves
- nő&férfi
- M&H

- 4-5 fős házt.
- város
- közepes/inkább tiszta lakhely

Vélemények:

- kapcsolat az é-p és glob. felm. között (erős)
- ipari é-p>háztartási é-p (erős)
- termék ára > minősége > környezeti hatása
- közepes kulturális és családi hatás

3. faktor (E3): Az impulzív feledékenyek

Ezek a kitöltők többnyire olyan, 20-as éveiket éppen betöltött hallgatók, akik minimum 3 fős háztartásokban, fővárosban élnek. Nemzetiségi és nemi szempontból nincs kiemelkedő tényező, és a lakóhelyük környékének megítélése közepestől nagyon tisztáig terjed. Legfőbb megkülönböztető tényezőjük az, hogy vásárlás közben impulzívak, és a többi csoporthoz képest kifejezetten feledékenyek. Bár szoktak bevásárlólistát írni, ezt ritkán követik; gyakran kerül a bevásárlókosarukba olyan termék, amellyel nem terveztek előre. Az élelmiszerek tárolási módjára odafigyelnek, és tisztában vannak a minőségmegőrzési és fogyaszthatósági címkék jelentésével, ételmaradék náluk úgy keletkezik, hogy a hűtőszekrénybe rakott maradékokról elfeledkeznek, és az megromlik. Amennyiben olyan ételmaradékot találnak, amelyről nem tudják megállapítani, hogy még használható-e, azt is inkább kidobják, nem használják fel, és ezt nem az ételmérgezéstől való félelem miatt teszik, hanem pusztán a főzési ismeretek hiánya miatt; a főzési képességeikről semlegesen/megosztóan vélekedtek, emiatt ezek a kitöltők esetében is következtethetünk arra, hogy nem ők szoktak főzni a háztartásban.

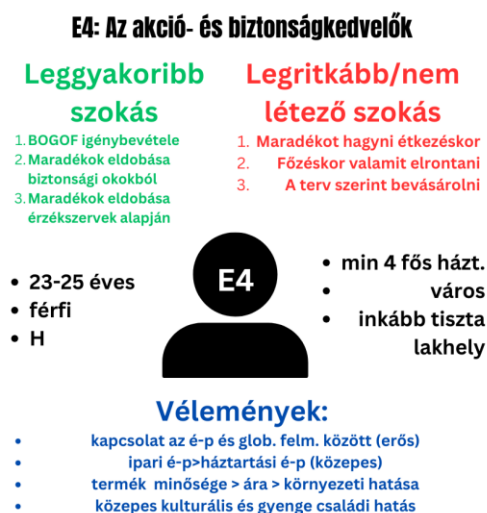
11. ábra: E3 faktor legfőbb jellemzői (saját szerkesztés)

4. faktor (E4): Az akció- és biztonságkedvelők

Ezen a faktoron belül többnyire olyan holland, 23-25 éves férfiak vannak, akik városban, 4+ fős háztartásokban élnek, és a lakóhelyük környékét inkább tisztának ítélik meg. A többi csoporthoz képest bennük a legerősebb az ételmérgezés iránti félelem. A háztartásra hagyatottakhoz hasonlóan ők is kevésbé terveznek, jobban kedvelik a hiper- és szupermarketeket, valamint az ár alapján választanak terméket, azonban még e másik faktornál is erősebben reagálnak az akciókra és leárazásokra. Semlegesek a tárolással, a főzéssel és a megfelelő adagolással szemben. Véleményük szerint nem keletkezik a háztartásban sok ételmaradék, de ha keletkezik, és idő elteltével bizonytalanok abban, hogy fogyasztható-e, biztonsági okokból inkább kidobják. A maradékok vizsgálatánál inkább az érzékszerveikre hagyatkoznak.

12. ábra: E4 faktor legfőbb jellemzői (saját szerkesztés)

5. faktor (E5): *A részletes tervezők*

Ide legtöbben olyan magyar hallgatók lettek sorolva, akik fővárosban vagy városban élnek, és a környéküket inkább tisztának ítélik meg. A nemek, kor és háztartásban lévők száma közt nagy volt a szórás. Ez a csoport úgy különül el a többitől, hogy a tervezés fázisára nagyon gondos figyelmet fordítanak, valamint ők vélekedtek a legerősebben a fenntarthatósággal kapcsolatos kérdésekről, mindkét állítást az erősen pozitív tartományba helyezték. A csoportok közül ők írnak a leggyakrabban bevásárlólistát, gondosan ellenőrzik az otthoni készleteket. A csoportok közül ők tervezik meg a leggyakrabban az étrendjüket. Bevásárláskor a minőséget és az egészségességet vélik a legfontosabbnak, többnyire tartják magukat a bevásárlólistához, nem kerül a bevásárlókosarukba olyan termék, amelyet nem terveztek vásárolni, és leggyakrabban annyi ételt vásárolnak, amennyit ténylegesen el is tudnak fogyasztani. A tárolásra és a főzésre vonatkozóan inkább semlegesek, de a saját maguknak kimért adagot elfogyasztják. Ha keletkezik maradék, annak vizsgálatakor az érzékszerveikre hagyatkoznak, és a maradékot ritkán használják fel újra. Az 5 faktor közül ez a csoport mutatta a legtöbb büntudatot a saját élelmiszerpazarlásukkal kapcsolatban, ami további ösztönzőnek bizonyulhat a tervezős életmódjuk fenntartásában.

13. ábra: E5 faktor legfőbb jellemzői (saját szerkesztés)

6.3.2. Faktorok közti egyezések és különbségek

Ebben az alfejezetben az 5 faktor egyezései és különbségeit is összességében vannak megvizsgálva, ugyanis a páros összehasonlítás 5 faktornál ugyan kivitelezhető, de az olvasó számára nem átlátható.

A legnagyobb egyezés itt is a fenntarthatóság kérdéseivel kapcsolatban mutatkozott meg, az összes csoport erősen egyetért abban, hogy az élelmiszerpazarlásnak köze van a globális felmelegedéshez. Továbbá, a csoportok szerint az ipari élelmiszerpazarlás mértéke nagyobb, mint a háztartásié, azonban ezt csak az impulzív feledékenyek és a részletes tervezők állították határozottan, a többi csoport bizonytalanabb volt. A külső hatásokat vizsgálva a kultúrájukról viszonylag enyhén vélekedtek, a csoportok szerint enyhén igen vagy inkább nem befolyásolja őket a saját kultúrájuk. A család esetében nagyobb volt az eltérés - az első 3 együttes faktor inkább a családjához hasonló szokásokkal rendelkezik, míg a másik kettő határozottan azt állította, hogy a családjától nagyon eltérően vásárol és étkezik. A csoportok között egyetértés volt még abban, hogy inkább a kisebb egységárú, nagyobb kiszerelést szokták vásárolni, azonban úgy vélik, hogy amennyi élelmiszert vásárolnak, azt mind el is tudják fogyasztani. Mindannyian ellenőrzik a készleteiket, és legtöbbször gyakran írnak bevásárlólistát, a háztartásra hagyatottakat kivéve, akik viszont kifejezetten ritkán teszik ezt. Az ételmaradékok vizsgálata során a csoportok mindegyike inkább a saját érzékszerveire hagyatkozik, a minőségmegőrzési időtartamot egyáltalán nem (1. és 2.faktor) vagy ritkán (3., 4. és 5.faktor) veszik figyelembe.

Az állítások értékelése szerinti legnagyobb különbségek a 3.faktor (azaz az impulzív feledékenyek) és a többi csoport között mutatkoznak meg, leginkább az adagolás és az ételmaradékok kezelése kapcsán. Az impulzív feledékenyek gyakran nem esznek meg mindent, amit saját maguknak kiadagoltak, míg a többi csoport tagjai igen, és az esetükben jóval gyakrabban is keletkezik ételmaradék. A vásárlás folyamatában is van feltűnő eltérés - míg a többi csoport tagjai inkább fogékonyak az akciókra és leárazásokra, az impulzívak inkább nem; ez kifejezetten a spontaneitásukból, azaz a bárminemű tervezés hiányából adatik.

Volt pár állítás, amelyben az összes csoport nagyon szótan gondolkodik, ezek:

- Az étrend megtervezése: a konyhatündérek és a részletes tervezők összeállítják előre az étrendi tervet, az impulzívak inkább semlegesek, és a háztartásra hagyatottak és biztonságkedvelők nem szoktak foglalkozni étrendtervezéssel.
- A vásárolt élelmiszer ára és környezeti hatása közti fontossági sorrend: a háztartásra hagyatottak és a biztonságkedvelők az árat részesítik előnyben, a részletes tervezők egyenlő fontosságúnak érzélik ezeket, a konyhatündérek és az impulzívak esetén pedig a környezeti hatás bizonyult fontosabbnak.
- A vásárolt termék származási helye: a konyhatündérek és részletes tervezőket ez foglalkoztatja, a biztonságkeresők inkább semlegesek, míg a háztartásra hagyatottakat és az impulzívakat ez a tényező nem érdekli.
- A receptekkel kísérletezés: a konyhatündérek és a biztonságkedvelők inkább szoktak, az impulzívak semlegesek, a háztartásra hagyatottak és részletes tervezők kifejezetten azt állították, hogy nem szokásuk új receptekkel próbálkozni.
- Az ételmaradékok vizsgálata során az ételmérgezéstől való félelem: a háztartásra hagyatottak és az impulzívak nem aggódnak és a konyhatündérek semlegesek, azonban a biztonságkedvelők és részletes tervezők esetén erősen befolyásoló tényezőnek bizonyult.

6.4. Magyar és holland faktorok közti párhuzamok

Ez az alfejezet arra szolgál, hogy a külön mintákból képzett faktorokat összehasonlítsa egymással. A magyar és a holland faktorok között von összefüggést.

Alapvetően a magyar és holland mintákból képzett faktorok fő jellemzőinek (amely az elnevezésekben megmutatkozik) alapján nincs két olyan faktor, amely egyforma, ebből arra lehet következtetni, hogy a magyar és a holland kitöltők szokásai és értékrendszere között látható különbség van. Hasonlóságok azonban észrevehetőek, a leginkább szembeütő az M3 faktor (frissesség- és biztonságkeresők) és a H4 faktor (akciókedvelő biztonságkeresők) között van. Ahogy az elnevezésekből látható, mindkét csoport alapértékét képezi a biztonság, azaz a saját egészség priorizálása az élelmiszerpazarlással szemben. A táljukra kitett ételt teljesen megeszik, és saját bevallásuk szerint nem gyakran keletkezik maradék, de ha mégis, hajlamosabbak azt kidobni, mint újrahasznosítani, és ez nagy mértékű büntudatot kelt bennük. Nagyban különböznek azonban a bevásárlás megtervezése és vásárolt termék jellemzőinek megítélésében; míg az M3 szeret előre tervezni, és a minőséget tartják fontosnak, addig a H4 az árat és az akciókat részesíti előnyben. Demográfiailag is vannak eltérések: az M3 mindkét nemű, max. 3 fős háztartású, közepesen tiszta környéken élő hallgatókból áll, a H4-ben inkább férfi nem, 4-5 fős háztartás és inkább tiszta környék volt a jellemző.

Hasonlóságot lehet még észrevenni az M1 faktor (előre tervező főzőcskézők) és a H2 faktor (tudatos életmódúak) között. Mindkét faktor hallgatóinak fontos a bevásárlás, tárolás és ételfogyasztás megfelelő tervezése, és a kidobott ételmaradék minimalizálása. Demográfiailag abban egyeznek legtöbben, hogy kb. 3 fős háztartásban, városban, inkább tiszta környéken élő nők. Nagy különbség azonban, hogy az M1 tagjai inkább kerülik a hiper- és szupermarketeket, míg a H2-ben szereplők preferálják azt. Az étel elkészítésében is észrevehető eltérések; az M1 tagjai szeretnek főzni és kísérletezni, a H2-ben levő hallgatók inkább semlegesnek ítélték meg ezeket a tevékenységeket.

Összefüggést lehet még látni a M2 faktor (családtól függők) és a H1 faktor (terv nélküli árérzékenyek) között. Mindkét csoportban inkább fiatalabb, korai 20-as éveikben levő, városban, inkább tiszta környéken élő hallgatók vannak, akik minimális mértékben tervezik meg a bevásárlást, inkább választják a hiper- és szupermarketeket, és az árat vélik a legfontosabbnak, emiatt gyakran választják a nagyobb kiszerelet, és fogékonyak az akciókra. Különböznek azonban abban, hogy míg az M2-nél a több fős háztartások és a családjuk hatásának erős pozitív megítélése alapján határozottan állítható, hogy ezt a viselkedést a háztartás többi tagjaitól való függés váltja ki, addig a H1-nél az eltérő létszámú (1 és több fős) háztartások és a család hatásának inkább

tagadása függvényében a háztartás többi tagjainak hatása a kitöltőre kevésbé bizonyítható.

7. Következtetések

Ebben a fejezetben a dolgozat az elméleti fejezetekben megfogalmazott kutatási eredményeket összeveti a fejezetenként legerősebben vélekedő faktorokkal. Először a konkrét fogyasztói döntési folyamatot taglalja, amely részletesen bemutatja a faktorok viselkedését - amely alapján megmutatkozik az, hogy melyik faktor vélhető tudatosnak és melyik kevésbé - majd a tényezőkben a viselkedés egészére és az ehhez tartozó érzésekre, gondolatokra, ismeretekre és körülményekre tér ki. Olvasás előtt érdemes figyelembe tartani, hogy a kutatás a kitöltők *vélt* viselkedését mutatja meg, ami miatt szerepelhetnek az elemzésben esetleges túlzások és inkonzisztenciák.

A problémafelismerés során a bevásárlás előtti készletezés, a bevásárlólista készítése és az étkezés megtervezése voltak a viselkedést meghatározó tényezők. A magyar faktorok közül az összesben erős hajlandóság volt bevásárlólista írására, *“Én nem úgy szoktam csinálni, hogy csak úgy kimegyek a vásártérre, és csak úgy random választok pár terméket, hanem előtte írok egy listát.”* - mondta egy 29 éves magyar nő hallgató. A készletezést csak az M1 (előre tervező főzőcskézők) és M3 (frissesség- és biztonságkeresők) tartotta fontosnak, az étrend megtervezését pedig már csak az M1 végzi rendszeresen. A hollandok közül a H4-es faktort (akciókedvelő biztonságkeresők) kivéve általában minden csoport ellenőrzi, mi van otthon, azonban bevásárlólistát csak a H2 (tudatos életmódúak) és H3 (minőségkedvelő gourmet-k) ír rendszeresen, akik nem, azoknál előfordul, hogy mindig ugyanazt a listát használják (*“...beírtam egy nap a Notes appomba egy listát, és igen, azóta azt használom, csak bejelölgetem a négyzeteket”* - mondta egy 23 éves holland nő), vagy a háztartásban más írja meg helyettük (*“Nem [írok listát], legtöbbször apa csinálja, rakja rá a listát a... hűtőre. Ha valamit nagyon akarunk, ráírjuk a tetejére [...]”* - mondta egy 18 éves holland nő kitöltő). Az étrend megtervezését csak a H2 faktor csinálja. Észrevehető, hogy a problémafelismerés folyamatára a fenntarthatóságban érdekeltbb faktorok nagyobb figyelmet szentelnek, és az étrend megtervezése a csoportoknál összességében kevésbé fontosnak minősült a bevásárlólista írása és a készletellenőrzéshez képest, amely egyezik Principato et al. (2021) és Priefer et al (2013) kutatásaival, azonban egy másik csoport, a minőségre vágyók, is fontosnak tartják ezt a fázist.

Az információkeresés szakaszában jelentősnek minősülő tényezők a rendelkezésre álló szabadidő és a terméktényezők miatti bevásárlóhely-választás, valamint a nagyobb csomagolással járó alacsonyabb egységár és az árákciók befolyása. A magyar faktoroknál az idő és a terméktényezők is hozzájárultak a választáshoz, sok esetben a szupermarket adta kényelem miatt esett rá a választás. *“Ez a legkézenfekvőbb nekünk [...] Úgyhogy ingyen parkolás és akkor ott az alsó szinten igazából minden ott van, ami kell. [...] ezt nézzük, hogy mi a legkézenfekvőbb meg ugye közel is van... és a költségvetést egyébként. [...] azért ide járunk, mert apám szerint ez a legköltséghatékonyabb”* - mondta egy 23 éves, magyar nő hallgató. A termékjellemzőkből az M2 (családtól függők) esetében az ár volt a legfontosabb, és ők a többi faktorhoz képest jóval gyakrabban járnak hiper- és szupermarketekbe, valamint az akciókra a leginkább fogékonyak, és többnyire a nagyobb kiszerelet veszik meg. Az M4 (impulzív feledékenyek) hasonlóan viselkedik; náluk az tér el, hogy a minőséget a termékárnál fontosabbnak találják. A hollandok esetében a H3-at (minőségkedvelő gourmet-k) kivéve minden faktor nagyon gyakran jár hiper- és szupermarketekbe, időhiányban saját bevallásuk szerint nem szenvednek. Az ár kifejezetten a H1 (terv nélküli árérzékenyek) és H4 (akciókedvelő biztonságkeresők) esetében volt fontos, és ennek következtében a nagyobb kiszerelet szokták választani. A BOGOF jellegű akciók azonban csak a H4-es faktorra hatottak jelentősen. *“[...] ha valami egészségtelen, akkor nem veszem meg mindkettőt, mert tudom, hogy nem fogom megenni a másodikat, és nem akarok egy másodikat venni, mert én nem eszem meg, a szüleim nem eszik meg, a lánytestvérem (sister) nem eszi meg, úgyhogy nem fogom megvenni, ha senki nem veszi meg. De ha egészséges, akkor veszek egy másodikat”* - mondta egy 23 éves holland nő kitöltő. Ebben a fázisban a vásárlás helyének megválasztásának okai a magyar hallgatóknál egyeztek Schanes et al. (2018) kutatásával, a hollandoknál nem található erős kapcsolat. Elmondható, hogy az árérzékenyebb csoportok fogékonyabbak az akciókra és a nagyobb kiszereletek megvásárlására, amely a háztartásukban később nagyobb eséllyel kidobásra kerül.

A döntés szakaszában a terv gyakorlatban való követése, az impulzusvásárlás mértéke és gyakorisága (Principato et al., 2021), valamint az otthoni választékról formált vélemény és az ennek függvényében történő vásárlások mértéke (esetleges szándékos túlvásárlás) a mérvadó tényezők. A magyar hallgatók esetében az M1 és M3 faktorok, akiken korábban láthattuk, hogy gyakrabban terveznek, hajlamosabbak

ezekhez a tervekhez tartani is magukat, nem jellemző rájuk az impulzusvásárlás. Az M2 és M4 kevésbé hajlandó előre tervezni, és vásárlás közben is jellemzőbb rájuk a spontaneitás. *“...hát amikor már megvan minden akkor néha megyünk egy kört, hogy megnézzük, hogy van-e valami olyan nasi, ami érdekel, például... vagy hogy ha mást nem igazából, vagy hogy esetleg valami alkoholt vegyünk. Az például olyan dolog, hogy mindig van itthon alkohol, de viszonylag kevés, mert annyira gyakran nem szoktunk inni, úgyhogy ha éppen elfogyott, akkor azt is ugyanígy megnézzük, de egyébként így nem, ha már minden megvan, akkor utána meg nem szoktunk ott sokáig szöszmötölni. Lehet, hogy akkor beállunk a sorba és megyünk.”* - mondta egy 23 éves magyar nő hallgató. Az otthoni választékkal szemben mindegyik faktor inkább semleges, a vásárolt ételek egészségessége az M4 faktort kivéve mindenkit érdekel; az egészséges ételek aránya a bevásárlókosárban az M1 esetében a legnagyobb, az M3 esetében pedig a legkisebb. Az összes magyar csoport úgy gondolja, hogy a megvásárolt termékeket mind el is tudják fogyasztani. A hollandoknál a tervezés mértéke egészében alacsonyabb volt, így a spontaneitás jellemzőbb. A H2-t kivéve egyik faktor sem ragaszkodik a tervhez, azonban a H1 és H3 mégis úgy gondolják, hogy nem jellemző rájuk az impulzív vásárlás. *“...Igen, ez egy problémám. Nem azokhoz a polcokhoz megyek, amik kellenek, hanem először megyek egy kört és körbenézek.”* - mondta egy 23 éves holland nő kitöltő. Az otthoni választék bősége a H2-es faktoron kívül mindenkit érdekel. A vásárolt étel egészségessége minden faktor számára fontos, azonban csak a H1 és H3 állították azt, hogy több egészséges ételt vásárolnak. A holland faktorok közül a H1-re jellemző leginkább, hogy a vásárolt mennyiséget nem tudja elfogyasztani, a többi faktor ellentétesen vélekedik. Összességében látható, hogy azoknál a faktoroknál, akikre jellemzőbb a tervezés, kevésbé hajlamosak impulzív viselkedésre, és ezáltal kevésbé hajlamosak a túlvásárlásra, amely Principato et al. (2021) és Priefer et al (2013) kutatásaival egybeesik.

A döntés utáni fázis felosztható 4 szakaszra: tárolás módja, főzési képességek, adagolás, maradékok kezelése.

A vásárolt termékek tárolása folyamán a magyar hallgatóknál az M1 és M4 faktor figyel oda, az M2 és M3 nem; a hollandoknál pedig inkább a H2 és H3 figyel oda, a H1 és H4 jóval kevésbé. Látható, hogy összességében a tervezésre hajlamosabb hallgatók több figyelmet fordítanak a termékek tárolásánál, a korábbi kutatásokhoz hasonlóan.

A főzés szempontjából a magyaroknál kifejezetten csak az M1 tud jól főzni, és jellemző rájuk a kísérletezés is, azonban saját bevallásuk szerint nagyon ritkán rontanak el valamit annyira, hogy az ne legyen ehető. *“Szeretek főzni, de nagyon elfoglalt vagyok, szóval amikor főzni akarok, akkor megtervezem, szóval oké, olyan 2-3 alkalommal főzök egy héten [...] úgyhogy nem főzök gyakran, de szívemet-lelkemet beleadom.”* - mondta egy 29 éves magyar nő hallgató. A hollandok esetében a H1 és H3 faktor tud jobban főzni, azonban csak a H3 szokott új recepteket kipróbálni; rontás azonban egyikükre sem jellemző olyan szinten, hogy ne tudják azt megenni, azonban az interjúk során volt ehetetlen eredményű rontásra példa; *“...azt hiszem, kábé egy hete volt, hogy megpróbáltam gofrit csinálni a gofrisütőnkkel, ami van, és katasztrofális volt, és olyan háromszor rosszul ment, mire úgy döntöttem, hogy nem, nem, ez nem fog menni.”* - mondta egy 18 éves holland nő hallgató. Az European Parliament (2017), Principato et al. (2021), Priefer et al. (2013) és Stancu et al. (2016) kutatásai szerint, akik többet kísérleteznek főzés közben, azok hajlamosabbak rontani; ebben a kutatásban megkérdezett hallgatók közül aki jónak gondolja a főzési képességeit, az hajlamosabb a kísérletezésre is, és bár magukról azt állítják, hogy ritkán rontanak, ez nem minden esetben igaz, ugyanis itt a vélt viselkedésükről számoltak be.

Adagolásnál az M4-et kivéve minden magyar faktor megessi azt az ételmennyiséget, amelyet kirak a tájára, és náluk ritkábban is keletkezik ételmaradék. A holland faktorok közül csak a H3-as nem eszi meg teljesen a kiadagolt ételt, azonban itt minden faktor szerint ritkán keletkezik egy-egy étkezés után ételmaradék a háztartásukban. Ezek a számok nem meglepőek, ugyanis az M4-et jellemzi a spontaneitás, a H3-at pedig az étel minősége érdekli a legjobban. A magyarok esetében Principato et al. (2021) és Priefer et al. (2013) kutatásaihoz hasonlóan a tervezők hajlamosabbak kevesebb maradékot hagyni, a hollandoknál azonban a tervezéstől függetlenül majdnem minden faktor odafigyel a megfelelő adagolásra.

Az ételmaradékok kezelésében mindkét nemzetiség esetében változatosak a faktorok. A magyar hallgatók közül csak az M1 és M2 faktor használja fel a maradékot, az M3 és M4 inkább kidobja. Maradékok és régóta tárolt termékek vizsgálatánál mindegyik faktor használja az érzékszerveit, a minőségmegőrzési dátumot csak az M2-es faktor veszi figyelembe eldobásnál, amiatt, mert nem ismerik a minőségmegőrzési és fogyaszthatósági időtartam közti különbséget. *“(A maradékot) Általában megszagolom, és előfordul, hogy megkóstolom, de először megnézem, vagyis ez a sorrend, hogy megnézem, megszagolom és megkóstolom.”* - mondta egy

22 éves magyar férfi. Az ételmérgezéstől való félelem csak az M3 faktort jellemzi, a többi indifferens. A hűtőszekrényben tárolt maradékról csak az M4 faktor hajlamos elfeledkezni olyan sokáig, hogy az megromlik. A hollandok közül csak a H2-es faktor szokta felhasználni a maradékot, a többiek kidobják azt. Az összes csoport használja az érzékszerveit az ételmaradékok vizsgálatánál, a minőségmegőrzési időtartamot egyikük sem veszi igénybe, mivel mindegyik faktor többnyire tisztában van annak fogalmával. Az ételmérgezés lehetőségétől csak a H4 faktor tart jelentős mértékben, a H2 faktor pedig egyáltalán nem; *“Hát, ha ránézek a hűtőben és talán még jó lehet, akkor megnézem, hogy mihez tudom megenni, például maradék rizst bármilyen zöldséghez vagy húshoz, amink már van itthon.”* - mondta egy 24 éves holland nő hallgató. A hűtőben levő maradékról egyik faktor sem feledkezik meg gyakran. Összességében látható, hogy a jobb főzési képességekkel rendelkező hallgatók hajlamosabbak voltak a maradékokat felhasználni (European Parliament, 2017), és potenciálisan jónak minősülő ételmaradékot csak biztonsági okokból dobtak el (Schanes et al., 2018). A maradékok vizsgálata során a látás és a szaglás dominált, a minőségmegőrzési dátumot csak azok veszik igénybe, akik nem ismerik a címkék közti különbséget (European Parliament, 2017). Az ételmaradékokról elfeledkezés ebben a kutatásban kifejezetten a spontán hallgatókra volt jellemző (Schanes et al., 2018).

Ennek tudatában vizsgálja meg a dolgozat a hallgatókra ható tényezőket.

A pszichológiai tényezőknél a fogyasztói tudatosság kiemelendő, mint fontos pont. Mivel valódi tudatosságot ez a módszer nem tud mérni, a vélt tudatosság alapján lettek levonva következtetések, erre a következtetések vonásánál figyelni kell. A vélt tudatosság a saját bevallások alapján lett lemérve, azonban az állítások egymásra épülnek, és a korábbi kutatások alapján következtetességet mutatnak. Ezek mentén észre lehet venni inkonzisztenciákat bizonyos faktorok válaszainál, amelyek eredhetnek a tudattalan jobbnak tűnni akarás miatt, de lehetnek akár tudatos hibás bevallások is. Ilyen, leginkább szembetűnő a H3 csoportnál az, hogy bár azt vallották, hogy bár általában nem fogyasztják el azt az ételadagot, amelyet kimernek maguknak, legtöbbször mégsem keletkezik maradék egy étkezésük után, azonban nem jellemző rájuk a maradékok egyéb módon hasznosítása (pl. háziállatokkal megetetés) sem. A fogyasztói tudatosság része az is, hogy milyen mértékben figyelnek oda a hallgatók a vásárlási folyamatra (Szűcs, 2019), és ezt mérte fel a kérdés a “best by” és “use by” címkék ismeretével kapcsolatban, valamint a mélyinterjúkban; azok, akik ismerik a

különbséget a két címke között, kevésbé hajlamosak a minőségmegőrzési időtartamot irányadónak használni, kivéve, ha erős biztonsággal kapcsolatos aggodalmaik vannak, mint az M3 és H4 csoportok esetében. *“Ha már lejárt a szavatossága [egy terméknek], gyakran irányadónak használok a szavatosságot, kivéve, ha még jó, de azért gyanakszom”* - mondta egy 22 éves, biztonságot priorizáló magyar férfi hallgató. Ezen kívül ide tartoznak még az élelmiszerpazarlással kapcsolatos ismeretek és érzelmek, kifejezetten a bűntudat érzete. A hallgatók legtöbbje realizálta az élelmiszerpazarlás és a globális felmelegedés közti összefüggést (Principato et al., 2021; Schanes et al., 2018), és összefüggést vontak a hulladékgazdálkodással is: *“Bizonyos ételfélék hozzájárulnak (az élelmiszerpazarláshoz), mert nem a jó helyen végzik, például más országokba átviszik vagy hulladéklerakókra kerülnek, ahol nincs meg a környezet ahhoz, hogy lebomoljanak”* - mondta egy 18 éves holland nő hallgató; de felmerült az élelmiszer-pazarlás etikai vonatkozata is; *“Nekem elsősorban ilyen etikai problémák merülnek fel és nem környezetszennyezési problémák, mert hát nyilván tudjuk, hogy milyen sok ember van, aki éhezik, de nem tudjuk odaadni vagy nem adhatjuk oda nekik a maradékot, vagy eszünkbe se jut, hogy odaadjuk [...]”* - mondta egy 23 éves magyar nő hallgató. Egyetértés volt közöttük azzal kapcsolatban is, hogy az ipari pazarlás mértéke nagyobb a háztartásinál, ebből arra következtetnek, hogy legtöbben csak felszínes tudással rendelkeznek a témában. Az érzelmek, kifejezetten a bűntudat magyar hallgatók körében az M1 és M3 faktort jellemezte leginkább, a hollandok esetében pedig a H1, H2 és H4 faktort; ez azt mutatja meg, hogy bár valóban van összefüggés a bűntudat mértékével és a viselkedéssel (Stancu et al., 2016, Hebrok - Boks, 2017), a bűntudat valójában csak az élelmiszerpazarlás csökkentésének szándékára hat, nem közvetlenül a viselkedésre.

A normák esetében a dolgozat a család és a saját nemzet kultúrájának hatását vizsgálja. A családnak jelentős hatása olyan csoportoknál volt, akiknél feltételezhető, hogy a családjukkal egy háztartásban élnek (pl. M2 és H3). *“Mivel egyedül élek, mindig magamnak csinálom az ételeket [...] így effektíve kialakítottam a saját szokásaimat, amik különböznek a családi szokásoktól”* - mondta egy 22 éves magyar fiú hallgató. A kulturális szokások azonban az önállóan élőkre is kihatnak, kifejezetten a nem tervező, spontán csoportok vélték a kultúrájuk hatását elhanyagolhatónak (M4 és H1), amely Stancu et al. (2016) és Schanes et al. (2018) kutatásait alátámasztja, ugyanis a közvetlen társas kapcsolatok, főként a saját háztartás, valóban hatnak az egyén viselkedésére, míg a társadalmi normák (pl.) kultúra, enyhébb hatást váltanak ki.

A szituációs faktorok esetében a lakóhely típusát és a környék tisztaságát mértem fel, az előbbit hagyományos megkérdezéssel, az utóbbit 1-5-ig Likert skálán (1-nagyon nem tiszta; 5-nagyon tiszta). A magyarok esetében a M1 (főzőcskézők) és a M2 (családtól függők) többnyire fővárosban vagy városban élnek, és inkább tisztának vallották a környéküket. Az M3 (biztonságkedvelők) többnyire városiak, és közepesen tiszta értékelést adtak, amely választ adhat a többi faktorhoz képest nagy mértékű ételbiztonsági aggályaikra. A M4 (impulzív feledékenyek) szintén városi faktor, és ők szórta inkább ítélték meg a tisztaságot. A hollandok esetében az összes faktor többnyire tisztaként ítélte meg a környezetét, azonban itt volt a lakhelyekben különbség; míg a H1, H2 és H4 inkább városiak, a H3 inkább faluból származó csoport. Principato et al. (2021) kutatása a magyar hallgatók esetén bizonyultak be - az M4 hallgatóira valóban hatással lehet a környékük tisztasága - de a hollandok mind hasonlóan értékelték a saját környezetüket, így ott ebből az okból kifolyólag nem állapítható meg egyértelmű összefüggés. Priefer et al. (2013) és Schanes et al. (2018) azt állították, hogy ahol az urbanizáció mértéke nagyobb, ott a hulladéklerakó telepeken az élelmiszerpazarlás mértéke is nagyobb; ennek a kitöltők válaszai és az interjúk alapján az az oka, hogy a kitöltők közül legtöbben városban laknak, viszonylag limitált lehetőség nyílik a maradék komposztálására, és az apartmanban élők esetében a háziállat-tartás is ritka, emiatt ezek az eldobási módszerek a lakhely típusának következtében kevésbé kivitelezhetőek.

8. Javaslatlattertel

A kutatás feltáró jellege miatt a dolgozat mindössze a létező véleménycsoportokat tárta fel, azok arányának és földrajzi elhelyezkedésének meghatározására nagyobb kaliberű, területekre osztott kérdőíves megkérdezéseket érdemes lefolytatni a csoportokat egymástól elválasztó tényezők alapján. Földrajzi eredetű magyar-centrikus probléma az, hogy a lakóhelyek környékének tisztasága gyakran kapott közepes értékelést, és ez adódhat abból, hogy a magyar kitöltők nagyobb arányban laktak városban és fővárosban, mint a holland kitöltők - érdemes lehet tehát az ajánlott kérdőíves megkérdezések eredményeképp alacsonyabb tisztasági értékelést kapó helyeken a hulladékkezelést optimalizálni, például több kisebb, nyilvános téren elérhető szelektív szemeteseket kitelepíteni, azokat rendszeresen kiüríteni, és biztosítani azt, hogy ténylegesen újra lesznek hasznosítva a tartalmak, ahelyett, hogy kommunális hulladék közt végeznék. Emellett, amennyiben az önkormányzatoknak van erre kapacitása, érdemes kéthetente (vagy legalább havonta) minden utcát a természetes és ember általi hulladéktól megtisztítani.

Nem helyre vonatkozó, hanem inkább átfogó jellegűen, mindkét hallgatói körben vannak ismereti hiányosságok, mégis elsősorban szeretném felhívni a figyelmet a különbségre a magyar és a holland hallgatók közti ismereti hiányra. A magyar hallgatók kevésbé ismerik a minőségmegőrzési és fogyaszthatósági címkék közti különbséget, emiatt nagyobb eséllyel eldobnak olyan ételmaradékot, amely még nagy eséllyel jó volt. A mindkét hallgatók esetében felmerülő probléma az, hogy az ipari élelmiszerpazarlást nagyobb arányúnak gondolják a háztartásinál - ezt úgy érdemes javítani, hogy a globális felmelegedés és a fenntarthatóság kiemelt témái közé kell kerülnie, és a tartalmaknak egyszerre kell ismeretterjesztő és büntudat-keltő jellegűnek lennie, a tudás és a szándék egyidejű növelése nagyobb eséllyel vált ki hatást. Átfogó hatást online jelenléttel tudunk biztosítani, olyan közösségi média posztokkal, amelyek lehetőleg rövid videó formátumúak, a figyelem megragadása és megtartása gyanánt. Faktorokra specializált tartalmakat is lehet gyártani, azonban ez is az ajánlott kérdőíves megkérdezést igényli, hogy kiderüljön, melyik véleménycsoport van akkora arányban, hogy ez a kezdeményezés ne legyen veszteséges. Amennyiben megfelelő mennyiségben (saját becslésem alapján a korábban meghatározott paraméterek alapján a hallgatók legalább 10-15%-a) egy véleménycsoportba tartoznak, készülhet erre irányuló digitális (többnyire közösségi

média), algoritmuson keresztül a célcsoporthoz juttatott bejegyzések vagy hirdetések (pl. a témában releváns cégek image jellegű kampánya), vagy bizonyos területekre (pl. Budapest egy kerületére) irányuló OOH (out-of-home) formátumú tartalmak.

9. Összegzés

A dolgozat azt kutatta, hogy a magyar és holland 18-30 éves hallgatók milyen attitűdökkel, érzésekkel, percepciókkal és ismeretekkel rendelkeznek az élelmiszerpazarlás témájában, és hogyan kötik ezt össze a fenntarthatóság témakörével. A dolgozat rávilágított arra, hogy a hallgatók realizálták az összefüggést az élelmiszerpazarlás és a globális felmelegedés között; viszont a háztartási élelmiszerpazarlás témakörében bár erős véleményt tudtak formálni, mégsem rendelkeztek kellő ismeretekkel. A Q-módszer a magyar és a holland hallgatók körében 4-4, az együttes vizsgálat során 5 különböző véleménycsoportot azonosított be és választott el egymástól. Az elemzés többnyire a külön kezelt minták összehasonlításából állt, az együttes minta azt vizsgálja, mennyire válnak szét egymástól a két nemzetiség véleménycsoportjai. A kutatási kérdés megválaszolva: A hallgatókra saját családjuk akkor hat, ha egy háztartásban élnek velük, a saját kultúrájuk azonban, bár legtöbb esetben enyhén, de minden olyan esetben hat, amikor nem spontán jelleggel tesznek valamit, hanem átgondolják azt előtte. Azok a hallgatók, akik több ismerettel rendelkeznek a témában, mint például a minőségmegőrzési és a fogyaszthatósági dátum közti különbség, átlagosan kevesebb élelmiszert pazarolnak el. Az érzelmek, mint a büntudat, mindössze közvetetten fejtik ki hatásukat - bár a szándékot növelik, a viselkedést nem feltétlenül javítják; különösen látszik ez a holland hallgatók esetében. Szituációs faktorokra térve, a lakhely típusa nagyban befolyásolja az ételmaradék eldobásának módját, mivel nincs lehetőség bármilyen nemű újrahasznosításra, a maradék a kommunális hulladékba kerül. A lakhely környékének tisztasága csak a magyar hallgatók körében releváns, és az ő esetükben hat is a tényleges viselkedésre.

9.1. Jövőbeli kutatási irányok

Ez a kutatás a Q-módszer hasznosságát mutatta be az élelmiszerpazarlás olyan területén, amely a demográfiai és földrajzi tényezők mellett kifejezetten a fogyasztók attitűdjeivel, véleményeivel, érzéseivel és hátterével foglalkozik. Jelen kutatás mellé érdemes egy-egy Q-módszeres kutatást elvégezni többféle településtípuson és többféle korosztályban (Magyarországon és Hollandiában is, a nemzetiségi sajátosságok felmérése érdekében), ugyanis a dolgozatban szereplő adatok többnyire fővárosi és városi hallgatókból állnak. Ezeket a faktorokat javasolt összehasonlítani,

és lehetne készíteni a faktorok legerősebb, azokat egymástól leginkább megkülönböztető jellemzők alapján egy kérdőívet, amelyet az egész országban érdemes kitölteni, és a demográfiai szegmensnél a kitöltőknek meg kell adniuk a lakóhelyük helységét és Magyarországon belüli tájegységét is. Egy ilyen kutatás reprezentatív, azaz kiderül belőle, hogy egyes véleménycsoportok milyen arányban vannak jelen bizonyos területeken és településtípusokon, és erre lehet alapozni az ismeretterjesztő és érzelemkeltő kampányokat és anyagokat. Célszerű lehet még, amennyiben tud a kutató megfelelő mennyiségű időt szánni rá, nyomomonkövető (follow-up) mélyinterjúkat készíteni egyes faktorokon belül a leginkább a faktoral korreláló eredményekkel rendelkező kitöltőkkel: a szoftverek, mint a PQMethod, úgy rendezik csoportokba a hallgatókat, hogy megvizsgálják, egy faktoral az adott kitöltő válasza mennyire korrelálnak, és az egyes faktorokkal leginkább korreláló értéket produkáló hallgatókat érdemes behívni mélyinterjúra.

9.2. A kutatás korlátai

A Q-módszer korábban is feltüntetett egyik hátránya, hogy ez a módszer nem széles körben ismert, emiatt a kitöltési hajlandóság is alacsony volt a hallgatók körében, így az összes kritériumnak megfelelő, optimális kitöltőmennyiség megszerzése több, mint 1 hónapot vett igénybe. Mivel a Q-módszerre nincs könnyen megosztható és kitölthető online verzió, így a kitöltők személyesen Excel táblákat kaptak, amely sok esetben visszahőkölést és bizalmatlanságot váltott ki a hallgatókból, és a tábla kitöltéséért nem kaptak jutalmat, így a kutatásban inkább a segítőkész jellemű hallgatók vettek részt, amely torzítást okozhat. Egy másik probléma az instrukciók megértésénél mutatkozott; bár a kitöltési guide-ban példával szerepelt, hogy minden állítást egyszer, a meghatározott táblán belül kell elhelyezniük, gyakran mégis a táblán kívülre illesztették be azokat. Ez amiatt lehet, mert az instrukciók végigolvasása egy, a hagyományos kérdőívhez képest viszonylag hosszadalmas feladat, így előfordult, hogy a hallgatók átsiklottak rajta vagy teljesen kihagyták. A figyelem hiányából eredő korlát még az, hogy a hallgatók harmadánál előfordult, hogy az állítások kivágása (Ctrl + X) helyett inkább kimásolták (Ctrl + C) azokat, így néhány állítást véletlenül átugrottak vagy többször illesztettek be, és minimum egyszer vissza kellett küldeni nekik a táblát átnézésre; több esetben elfogyott a hallgatók türelme, így a duplikált állításokat a többi válaszuk alapján ilyen esetekben a szerző korrigálta.

10. Irodalomjegyzék

- Agárdi, Irma (2017): *Kereskedelmi marketing és menedzsment*. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634540168> Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/dj233kmem_72_p32/#dj233kmem_72_p32 (2024. 01. 18.)
- Amicarelli, Vera & Lagioia, Giovanni & Bux, Christian (2021): *Global warming potential of food waste through the life cycle assessment: An analytical review*. Letöltve: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S019592552100127X#bb0395> (2023. 10. 31.)
- Ayilara, Modupe Stella & Olanrewaju, Oluwaseyi, Samuel & Babalola, Olubukola Oluranti & Odeyemi, Olu (2020): *Waste Management through Composting: Challenges and Potentials*. doi: 10.3390/su12114456 Letöltve: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/11/4456> (2023. 11. 27.)
- Bashatah, Lina, Saeed (2016): *Q-methodology: What and how?* Letöltve: <https://www.iosrjournals.org/iosr-jrme/papers/Vol-6%20Issue-5/Version-5/G0605053743.pdf> (2024. 02. 23.)
- Bauer, András & Kolos, Krisztina (szerk.) (2017): *Márkamenedzsment*. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634540106> Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/dj201mm_44_p5/#dj201mm_44_p5 (2024. 01. 03.)
- Di Talia, Elisa & Simeone, Mariarosaria & Scarpato, Debora (2019): *Consumer behaviour types in household food waste*. Letöltve: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652618339362> (2024. 01. 19.)
- European Parliament (2017): *Food waste: the problem in the EU in numbers [infographic]*. Letöltve: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20170505STO73528/food-waste-the-problem-in-the-eu-in-numbers-infographic> (2023. 10. 31.)
- FUSIONS EU (2016): *Estimates of European food waste levels*. pp. 71. Letöltve: <https://eu-fusions.org/phocadownload/Publications/Estimates%20of%20European%20food%20waste%20levels.pdf> (2023. 11. 14.)

- Golmakani, Ayub, & Nabavi, Seyed, Ali & Wadi, Basil & Manovic, Vasilije (2022): *Advances, challenges, and perspectives of biogas cleaning, upgrading, and utilisation*. Letöltve: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0016236121029458> (2024. 04. 10.)
- Haasnoot, M. & Kwadijk, J. & van Alphen, J. & Le Bars, D. & van den Hurk, B. & Diermanse, F. & van der Spek, A. & Oude Essink, G. – Delsman, J. & Mens, M. (2020): *Adaptation to uncertain sea-level rise; how uncertainty in Antarctic mass-loss impacts the coastal adaptation strategy of the Netherlands*. Letöltve: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/ab666c/meta> (2024. 04. 03.)
- Hebrok, Marie & Boks, Casper (2017): *Household food waste: Drivers and potential intervention points for design – An extensive review*. Letöltve: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652617305048> (2024. 01. 19.)
- Hendzsel, Kinga, Zsanett (2018): *Az élelmiszerhulladék jelensége – élelmiszerpazarlás csökkentése Különösen a magyar fogyasztók körében*. Letöltve: http://publikaciok.lib.uni-corvinus.hu/publikus/szd/Hendzsel_Kinga_Zsanett.pdf (2024. 04. 10.)
- Janssens, Kim & Lambrechts, Wim & van Osch, Annet & Semeijn, Janjaap (2019): *How Consumer Behavior in Daily Food Provisioning Affects Food Waste at Household Level in The Netherlands*. Letöltve: <https://www.mdpi.com/2304-8158/8/10/428> (2024. 03. 09.)
- Karakasné, Morvay, K. (2017) „Az élelmiszerpazarlás jelentősége és minimalizálási lehetőségei a szállodaiparban”, *Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok*, 12(4), p. 233–245. doi: 10.14232/jtgf.2017.4.233-245. Letöltve: https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/jelenkori_tars-gazd_folyamatok/article/view/32590/32093 (2023. 10. 29.)
- Kormos, József (2018): *A filozófia és az etika tanítása*. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634542582> Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/m364afeaet_26_p2/#m364afeaet_26_p2 (2023. 10. 31.)
- Lee, Byung, S. (2017): *The Fundamentals of Q-Methodology*. Letöltve: <https://www.researchgate.net/profile/Byung-Lee->

- [2/publication/321650845 THE FUNDAMENTALS OF Q METHODODOLOGY/links/5a397b15a6fdcc34776a29a0/THE-FUNDAMENTALS-OF-Q-METHODODOLOGY.pdf](https://www.researchgate.net/publication/321650845_THE_FUNDAMENTALS_OF_Q_METHODODOLOGY/links/5a397b15a6fdcc34776a29a0/THE-FUNDAMENTALS-OF-Q-METHODODOLOGY.pdf) (2024. 03. 09.)
- Leidig, Susann & Köhler, Hanna & Caruso, Carina & Goller, Michael (2022): *Q Method: Assessing subjectivity through structured ranking of items*. Letöltve: https://www.researchgate.net/publication/363098862_Q_Method_Assessing_Subjectivity_Through_Structured_Ranking_of_Items (2024. 02. 23.)
- Pál, Angéla (2016): *A kommunális hulladékok környezeti hatásai, a hulladékgazdálkodás, mint ellenhatás*. Letöltve: http://www.hadmernok.hu/162_10_pal.pdf (2023. 11. 22.)
- Priefer, C. & Jörissen, J. & Bräutigam, K. (2013): *Lehetőségek az élelmiszer-hulladék mennyiségének csökkentésére, Európai Unió, Brüsszel*. Letöltve: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/513515/IPOL_JOIN_ET\(2013\)513515\(SUM01\)_HU.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/513515/IPOL_JOIN_ET(2013)513515(SUM01)_HU.pdf) (2023. 10. 29.)
- Principato, Ludovica & Mattia, Giovanni & Di Leo, Alessio & Pratesi, Carlo, Alberto (2021): *The household wasteful behaviour framework: A systematic review of consumer food waste*. Letöltve: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0019850119308600#bb0135> (2023. 10. 31.)
- Rieber, Lloyd, P. (2020): *Q methodology in learning, design, and technology: an introduction*. Letöltve: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11423-020-09777-2> (2024. 03. 09.)
- Ring, Michael ,J. – Lindner, Daniela – Cross, Emily, F. – Schlesinger, Michael, E. (2012): *Causes of the Global Warming Observed since the 19th Century*. Atmospheric and Climate Sciences, 2012, 2, p. 401-415. doi: 10.4236/acs.2012.24035. Letöltve: https://www.scirp.org/html/24283.html?fbclid=iwar1mop6tdkkregwniasi-c4ldpnrbsuih3zpu7j1n_s6fpnj7uie8n52yeg (2023. 11. 21.)
- Schanes, Karin – Dobernig, Karin – Gözet, Burcu (2018): *Food waste matters - A systematic review of household food waste practices and their policy implications*. Letöltve: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652618303366> (2024. 01. 19.)

- Scherhauer, Silvia – Moates, Graham – Hartikainen, Hanna – Waldron, Keith – Obersteiner, Gudrun (2018): *Environmental impacts of food waste in Europe*.
Letöltve: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0956053X18302617#section-cited-by> (2023. 11. 14.)
- Stancu, Violeta – Haugaard, Pernille – Lähteenmäki, Liisa (2016): *Determinants of consumer food waste behaviour: Two routes to food waste*. Letöltve: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0195666315003992> (2024. 03. 09.)
- Szücs, Róbert, Sándor (2019): “Az élelmiszerpazarlás és a fogyasztói tudatosság kapcsolata”, *Táplálkozásmarketing*, 6(1), p. 61–80. doi:10.20494/TM/6/1/5.
Letöltve: <https://ojs.lib.unideb.hu/taplalkozasmarketing/article/view/8965/8150> (2023. 11. 14.)
- Takács, Sándor, Prof. (2015): *Szén-dioxid és a globális felmelegedés*. IN: *Egészségtudomány Közegészségügyi-Járványügyi Szaklap*, LIX. évfolyam 2015. p. 61-69. Letöltve: https://www.antsz.hu/data/cms65388/Egeszsegtudomany_2015_1.pdf#page=61 (2023. 11. 21.)
- Törőcsik, Mária (2016): *Fogyasztói magatartás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
<https://doi.org/10.1556/9789630597371> Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/dj72fm_table051/#dj72fm_table051 (2024. 01. 03.)
- Yang, Yang (2016): *A Brief Introduction to Q Methodology*. Letöltve: <https://sci-hub.se/10.4018/IJAVET.2016040104> (2024. 02. 28.)
- Zabala, Aiora & Sandbrook, Chris & Mukherjee, Nibedita (2018): *When and how to use Q methodology to understand perspectives in conservation research*.
Letöltve: <https://conbio.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/cobi.13123> (2024. 02. 28.)

11. Mellékletek

1.melléklet: Q értékelő táblázat (saját szerkesztés) (magyar verzió)

Értékelő táblázat								
-4 (3db)	-3 (3db)	-2 (4db)	-1 (5db)	0 (6db)	+1 (5db)	+2 (4db)	+3 (3db)	+4 (3db)

2.melléklet: Q-táblába helyezett állítások sorszámmal (magyar verzió)

1. Odafigyelek arra, honnan származik az az étel, amelyet megvásárolok.
2. Az étel ára jobban érdekel, mint a környezeti hatása.
3. Szerintem van összefüggés az élelmiszerpazarlás és a globális felmelegedés között.
4. Szerintem az ipari élelmiszerpazarlás összességében nagyobb mértékű, mint a háztartásoké.
5. A családomhoz hasonlóan étkezem és vásárolok.
6. A kulturális szokásaim csak kis mértékben hatnak arra, milyen ételt fogyasztok.
7. Bevásárlás előtt ellenőrzöm, mi van már otthon.
8. Nem szoktam írni bevásárlólistát.
9. Jobb, ha nagyobb ételválaszték van otthon.
10. Nem szoktam előre megtervezni, hogy mit eszek a héten.
11. Általában több ételt vásárolok, mint amennyit el tudok fogyasztani.
12. Úgy érzem, nem tudok elég időt szánni a bevásárlásra.
13. A bevásárlókosaramban általában az egészséges ételek aránya nagyobb, mint az egészségteleneké.
14. Általában nem érdekel, mennyire egészséges az étel, amit vásárolok.
15. Az étel minősége számomra fontosabb, mint az ára.
16. Gyakrabban vásárolok hipermarketben vagy supermarketben, mint diszkontokban vagy piacon.
17. Gyakran vásárolok olyan ételt, amelyet nem terveztem.
18. Nem szeretek spontán ételt vásárolni, a listához/tervhez tartom magam.
19. Ha látom, hogy egy étel, amit egyébként is meg szeretnék venni, "egyet fizet, kettőt vihet" akcióban van, akkor kettőt fogok levenni a polcról.
20. Akkor is a kisebb adag ételt veszem meg, ha azt látom, hogy a nagyobb adag egységára olcsóbb.
21. Szoktam ellenőrizni, hogy egyes élelmiszerek szobahőmérsékleten, hűtőben vagy fagyaszttóban tárolandók-e.
22. Előfordul, hogy a hűtőbe rakott maradékról elfeledkezem, és megromlik.
23. Jól tudok főzni.
24. Sokat szoktam új receptekkel kísérletezni.
25. Amennyiben keletkezik ételmaradék, felhasználom új ételekhez.
26. Főzés közben gyakran előfordult már, hogy úgy elrontottam valamit, hogy azt inkább kidobtam.
27. Amennyi ételt a tálamra teszek, azt meg is eszem.
28. Egy étkezésem után gyakran keletkezik olyan ételmaradék, amit kidobok.
29. Egy ételt akkor dobok ki, ha már rossz a kinézete vagy a szaga.
30. Ha nem vagyok biztos benne, hogy egy étel megromlott-e, még megpróbálom hasznosítani.
31. Előfordul, hogy tudom, hogy van a hűtőben maradék, de addig várok, amíg az meg nem romlik.
32. Nem szeretnék ételmérgezést kapni, emiatt előfordul, hogy olyan ételt dobok ki, ami lehet, hogy még jó volt.

33. Egy ételt akkor dobok ki, amikor látom, hogy a minőségmegőrzési ideje már lejárt.
34. Nem tudom, mi a különbség a minőségmegőrzési és a fogyaszthatósági idő között.
35. Az ételmaradékot általában háziállatokkal etetem meg vagy komposztálom.
36. Az ételmaradék kidobása nem kelt bennem bűntudatot.

3. melléklet: interjúalanyoknak feltett kérdések (magyar verzió)

Mesélj egy picit magadról! Ki vagy, hogyan jellemeznéd magad?

Hogyan állsz hozzá a fenntarthatósághoz? Hogyan kapcsolnád össze az ételmisszerfogyasztást a fenntarthatósághoz?

Meséld el, hogyan zajlik egy átlagos bevásárlásod!

Kiegészítő kérdések:

-Mennyire gyakran tervezel előre?

-Általában mennyi időt szánsz a bevásárlásra?

-Hol szoktál vásárolni?

-Lista vagy tervezés alapján vásárolsz, vagy inkább körbenézel a boltban? Általában mik kerülnek a bevásárlókosaradba?

-Mi alapján döntöd el, melyik terméket vásárolod meg (pl. megszokás, ár)? Mennyire hatnak rád az akciók?

Hogyan szoktad a vásárolt ételeket tárolni?

Szoktál főzni? Milyen gyakran? mekkora adagot?

-Mennyire gyakran kísérletezel új receptekkel?

-Naponta hányszor étkezel? A maradékokkal mit szoktál csinálni?

(A komposztálásra van-e lehetőség?)

-Milyen ételhulladékokat dobsz ki, és mennyit?

4.melléklet: A korábbi kutatások alapján meghatározott tényezők, hatásaik a fogyasztókra, és az ezekhez kapcsolódó Q-állítások (saját szerkesztés)

Tényezők	Hatásaik	Állítások a Q-táblához
a fogyasztók számára a vásárlási döntések meghozatalakor a pénz- és időspórolás fontosabb tényező, mint a környezetvédelem (Schanes et al., 2018)	a vásárlásukat a leginkább időhatékony és gazdaságos módon hajtják végre, az ételmisszerpazarlással kevésbé törődnek	Odafigyelek arra, honnan származik az az étel, amelyet megvásárolok. Az étel ára jobban érdekel, mint a környezeti hatása.
a fogyasztók az ételmisszerpazarlásról nem rendelkeznek elegendő ismerettel (Principato et al., 2021; Schanes et al., 2018)	nem ismerik fel az összekötést a széndioxid-kibocsátás és a pazarlás között, emiatt nem tudatosan járulnak hozzá	Szerintem van összefüggés az ételmisszerpazarlás és a globális felmelegedés között. Szerintem az ipari ételmisszerpazarlás összességében nagyobb mértékű, mint a háztartásoké.
a személyes (etikai) normák erősebben hatnak a fogyasztók vásárlási és fogyasztási magatartására a társadalmi normáknál (Schanes et al., 2018; Stancu et al., 2016)	míg a társadalmi normák a pazarlást csökkentő szándékot erősítik, a személyes normák (háztartás nézőpontja és rendelkezésre álló eszközök) a tényleges viselkedésre hat	A családomhoz hasonlóan étkezem és vásárolok. A kulturális szokásaim csak kis mértékben hatnak arra, milyen ételt fogyasztok.
a fogyasztók legtöbbje készletez és bevásárlólistát ír (Principato et al., 2021; Priefer et al., 2013)	a kidobott ételmisszer mennyisége a tervező háztartásokban 20%-kal kevesebb	Bevásárlás előtt ellenőrzöm, mi van már otthon. Nem szoktam írni bevásárlólistát.
a fogyasztók többsége étkezési terv	az étkezési terv hiánya szándékos	Jobb, ha nagyobb ételválaszték van otthon.

Tényezők	Hatásaik	Állítások a Q-táblához
összeállításával nem foglalkozik (Principato et al., 2021; Priefer et al., 2013)	túlvásárlást okozhat, ugyanis a fogyasztók szeretnének választási lehetőségeket	Nem szoktam előre megtervezni, hogy mit eszek a héten.
a kevesebb szabadidővel rendelkezők fogyasztók kevesebb időt szánnak a bevásárlás megtervezésére (Priefer et al., 2013)	a fogyasztók rendszeresen túlvásárolnak, megvesznek a háztartásból nem hiányzó termékeket	Általában több ételt vásárolok, mint amennyit el tudok fogyasztani. Úgy érzem, nem tudok elég időt szánni a bevásárlásra.
a fogyasztók túl sok egészségtelen élelmiszer vásárlása esetén büntudatot éreznek, és céljuk ezt az érzést csökkenteni (Hebrok - Boks, 2017; Stancu et al., 2016)	a fogyasztók aránylag hasonló mennyiségű egészséges terméket is megvesznek, amelyet végül nem fogyasztanak el	A bevásárlókosaramban általában az egészséges ételek aránya nagyobb, mint az egészségteleneké. Általában nem érdekel, mennyire egészséges az étel, amit vásárolok.
a fogyasztók többsége időspórolás gyanánt szupermarketben/ hipermarketben vásárol (Schanes et al., 2018)	könnyen elérhető számukra minden termék, és azok értékét ennek következtében alábecsülik, emiatt hajlamosabbak azok elpazarlására	Az étel minősége számomra fontosabb, mint az ára. Gyakrabban vásárolok hipermarketben vagy szupermarketben, mint diszkontokban vagy piacon.
a fogyasztók impulzusszerűen is vásárolnak, és nem igazítják ehhez a létező bevásárlólistát/ tervet (Principato et al., 2021)	a fogyasztók kosarába több élelmiszer kerül, mint amennyit ténylegesen el tudnak fogyasztani	Gyakran vásárolok olyan ételt, amelyet nem terveztem. Nem szeretek spontán ételt vásárolni, a listához/tervhez tartom magam.
a kiskereskedelmi egységek profitmaximalizáló tevékenységei (BOGOF, termék-egységár csökkenése nagyobb csomagolás használatával) hatnak a fogyasztók vásárlására (Principato et al., 2021; Schanes et al., 2018)	a fogyasztók gazdaságosan akarnak viselkedni, emiatt fogékonyak az akciókra, hajlamosak megvenni a nagyobb mennyiséget, ha a vásárláskor nagyobb hasznot észlelnek	Ha látom, hogy egy étel, amit egyébként is meg szeretnék venni, "egyet fizet, kettőt vihet" akcióban van, akkor kettőt fogok levenni a polcra. Akkor is a kisebb adag ételt veszem meg, ha azt látom, hogy a nagyobb adag egységára olcsóbb.
a fogyasztók nem rendelkeznek megfelelő ismeretekkel az élelmiszerek tárolásáról (Hebrok - Boks, 2017; European Parliament, 2017)	a nem megfelelő hőfok és páratartalom hatására az élelmiszer hamarabb megromlik	Szoktam ellenőrizni, hogy egyes élelmiszerek szobahőmérsékleten, hűtőben vagy fagyasztóban tárolandók-e. Előfordul, hogy a hűtőbe rakott maradékról elfeledkezem, és megromlik.
a fogyasztók nem rendelkeznek megfelelő főzési ismeretekkel (European Parliament, 2017; Principato et al., 2021; Priefer et al., 2013; Stancu et al., 2016)	túl nagy adagok készülnek, és ebből kifolyólag túl sok ételmaradék keletkezik, amelyet nem fogyasztanak el, és nem dolgoznak fel	Jól tudok főzni. Sokat szoktam új receptekkel kísérletezni. Amennyiben keletkezik ételmaradék, felhasználom új ételekhez. Főzés közben gyakran előfordult már, hogy úgy elrontottam valamit, hogy azt inkább kidobtam.
a fogyasztók nem tudják jól megbecsülni, mekkora adag ételt tudnak elfogyasztani (Schanes et al., 2018)	túl nagy adagot tesznek a táluikra, emiatt olyan maradékokat termelnek, amelyeket nem ítélnék később elfogyaszthatónak	Amennyi ételt a tálamra teszek, azt meg is eszem. Egy étkezésem után gyakran keletkezik olyan ételmaradék, amit kidobok.
az ételmaradékok tartósságát a fogyasztók nem tudják bizonyossággal megbecsülni (Schanes et al., 2018)	az egészség és a biztonság (az ételmérgezésről való félelem) a pazarlás miatti büntudatnál fontosabbá válik, emiatt potenciálisan ép ételmaradékok is kidobásra kerülnek	Egy ételt akkor dobok ki, ha már rossz a kinézete vagy a szaga. Ha nem vagyok biztos benne, hogy egy étel megromlott-e, még megpróbálom hasznosítani. Előfordul, hogy tudom, hogy van a hűtőben maradék, de addig várok, amíg az meg nem romlik. Nem szeretnék ételmérgezést kapni, emiatt előfordul, hogy olyan ételt dobok ki, ami lehet, hogy még jó volt.
a fogyasztók nem tudják a különbséget a "use by" (fogyaszthatósági idő) és a "best by" (minőségmegőrzési idő) címkék között (European Parliament, 2017)	a kizárólagosan a "best by" címkéket követő fogyasztóknál olyan élelmiszerek is kidobásra kerülnek, amelyek még fogyaszthatóak lettek	Egy ételt akkor dobok ki, amikor látom, hogy a minőségmegőrzési ideje már lejárt. Nem tudom, mi a különbség a minőségmegőrzési és a fogyaszthatósági idő között.

Tényezők	Hatásaik	Állítások a Q-táblához
	volna	
a fogyasztók büntudatérzete az ételmaradékok háziállatokkal megetetése és/vagy komposztálása folyamán csökken (Schanes et al., 2018)	a fogyasztók észlelt pazarlása csökken, azonban elkényelmesednek, és tényleges pazarlásuk nő	Az ételmaradékot általában háziállatokkal etetem meg vagy komposztálom. Az ételmaradék kidobása nem kelt bennem büntudatot.